

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

І.Б. Ковальова, В.В. Шаполова

Психологія девіантної поведінки

Методичні вказівки

для самостійної роботи студентів усіх форм навчання
із спеціальності психологія, соціальна робота та консультування

Затверджено
редакційно-видавничою
радою НТУ «ХП»,
протокол № 1 від 13.02.2025 р. п. 359

Харків
НТУ «ХП»
2025

УДК 159.98

Ковальова І.Б., Шаполова В.В.

Психологія девіантної поведінки: методичні вказівки для студентів усіх форм навчання зі спеціальності психологія, соціальна робота / І.Б. Ковальова, В.В. Шаполова – Харків: НТУ «ХП», 2025. – 97 с.

Рецензенти:

О.В. Рябініна, доктор філософських наук, професор, Національний університет цивільного захисту України

Т.В. Гура, кандидат педагогічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Навчальне видання призначено для підготовки до занять з курсу «Психологія девіантної поведінки» та активізації самостійної роботи студентів закладів вищої освіти із спеціальності психологія, соціальна робота та консультування. Психологія девіантної поведінки – це міждисциплінарна галузь наукового знання, що вивчає механізми виникнення, формування динаміки і відхилень від норм поведінки, а також способи і методи їх корекції і психотерапії. Ця дисципліна є на стику клінічної психології, психіатрії, соціології. Саме тому вона потребує знань і навиків у цих галузях.

Визначення поняття «девіантна поведінка» неможливе без розгляду сутності й ролі соціальних норм поведінки сучасної людини в різних соціальних групах і культурах.

Методичні вказівки складаються з інформативної частини – викладу питань, сконцентрованих на базових категоріях і поняттях, наведені теми і анансований огляд лекційного матеріалу, практичних питань для обговорення на практичних заняттях. Представлено завдання для самостійної роботи, тестові завдання для поточного контролю, питання до іспиту, а також рекомендовані джерела інформації до вивчення курсу «Психологія девіантної поведінки».

Призначено для студентів НТУ «ХП» зі спеціальності психологія, соціальна робота.

УДК 159.98

©І.Б. Ковальова, 2025

©В.В. Шаполова, 2025

ПЕРЕДМОВА

Психологія девіантної поведінки – це міждисциплінарна галузь наукового знання, що вивчає механізми виникнення, формування динаміки і відхилень від норм поведінки, а також способи і методи їхньої корекції. Девіантологічне знання виникло як спеціальна теорія в межах соціології на початку ХХ століття. Важливе місце у дослідженні девіантності посідали питання злочинності. Психологія девіантної поведінки виникла на стику таких наук як соціологія, клінічна психологія, психіатрія. Саме тому вона потребує знань і навичок у цих галузях.

Визначення поняття «девіантна поведінка» неможливе без розгляду сутності й ролі соціальних норм поведінки людини. Девіантна поведінка – це не просто поведінка, яка відрізняється від норм чи прийнятих у суспільстві стандартів, але і така, що не задовольняє соціальні очікування. Соціальні очікування – обумовлені поняттям соціального положення людини, етнічної та культурної приналежності, вікового діапазону, статі, професії т. п.

Предметом вивчення психології девіантної поведінки є відхилення від різноманітних норм ситуаційних реакцій, психічних станів, а також форм розвитку особистості, що призводять до дезадаптації людини в суспільстві, або порушення самоактуалізації та прийняття себе в силу вироблених неадекватних патернів поведінки.

Провідним показником нормальності поведінки, згідно із соціально-нормативним критерієм, є рівень соціальної адаптації особистості. Нормальна, успішна адаптація характеризується оптимальною рівновагою між цінностями, особливостями індивіда й правилами, вимогами його соціального середовища. Але вивчаючи цю дисципліну варто також розглядати явище соціальної дезадаптації, яке може призводити до проявів

різних видів девіацій.

Основна мета методичних вказівок – оволодіння теоретичними знаннями в галузі психології девіантної поведінки, практичними вміннями та інструментальними навичками проведення комплексу процедур із психологічного діагностування прояву девіацій та їхньої корекції і психотерапії.

У навчальному виданні розкрито загальні засади психології девіантної поведінки. Особливу увагу приділено процесу визначення видів і прояву форм девіацій, виробленню практичних навичок психолога, соціального працівника та побудови певного алгоритму роботи з різними гендерними і віковими викривлення в поведінці людей, що значно полегшить надання практичної допомоги.

Методичні вказівки містять у концентрованому вигляді теоретичний виклад кожної теми, що супроводжується практичними завданнями, які можуть бути орієнтиром для самостійної роботи студентів й організації ефективних семінарських та практичних занять.

ЗАЛІКОВИЙ МОДУЛЬ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Тема 1. Визначення поняття девіантна поведінка. Норми і патології прояву девіантної поведінки. Форми порушення соціалізації особистості.

Психологія девіантної поведінки – це міждисциплінарна галузь наукового знання, що вивчає механізми виникнення, формування динаміки і відхилень від норм поведінки, а також способи і методи їх корекції і терапії. Ця дисципліна сформувалася на стику клінічної психології, соціології та психіатрії. Саме тому вона потребує знань і навичок у цих галузях. Девіантологічне знання виникло як спеціальна теорія в межах соціології на початку ХХ століття. Важливе місце у дослідженні девіантності посідали питання злочинності.

Визначення поняття «девіантна поведінка» неможливе без розгляду сутності й ролі соціальних норм поведінки людини. Предметом вивчення психології девіантної поведінки є відхилення від різноманітних норм ситуаційних реакцій, психічних станів, а також форм розвитку особистості, що призводять до дезадаптації людини в суспільстві, або порушення самоактуалізації та прийняття себе в силу вироблених неадекватних патернів поведінки.

Поняття норми і патології прояву девіантної поведінки. Провідним показником нормальності поведінки, згідно із соціально-нормативним критерієм, є рівень соціальної адаптації особистості. Нормальна, успішна адаптація характеризується оптимальною рівновагою між цінностями, особливостями індивіда й правилами, вимогами його соціального середовища.

Прояви соціальної дезадаптації у дітей та дорослих. Форми порушення

соціалізації особистості. Соціалізація, тобто процес входження у соціальне середовище, охоплює засвоєння мови, норм поведінки, моральних цінностей – загалом усього того, що становить культуру суспільства. Повторна соціалізація дорослої людини відбувається лише в тому разі, якщо вона потрапляє в нове соціальне середовище (наприклад, міграція в країну, де мова та культура зовсім інші). Процес входження дитини в соціальне середовище під керівництвом дорослої людини називається вихованням.

Формами порушення соціалізації особистості (О. В. Змановська, 2010) є: дезадаптація (соціальна), деіндивідуалізація (конформізм), дезінтеграція (дисоціація), десоціалізація.

Тема 2. Чинники девіантної поведінки особистості.

Можна виокремити декілька основних теоретичних підходів до пояснення причин девіантної поведінки з точки зору психоаналітичного підходу, біхевіоризму, когнітивного напрямку, гуманістичного. Загалом, спираючись на ці підходи, можна виокремити такі групи чинників, що зумовлюють девіантну поведінку особистості: соціальні, соціально-психологічні, педагогічні, індивідуально-психологічні. Аналізуючи соціальні чинники девіантної поведінки, слід звертати увагу на соціальні, політичні, економічні проблеми, суспільну мораль та моральні цінності, що притаманні суспільству в перехідний, кризовий період. Так, несприятливе становище в країні, у тому числі невисокий рівень матеріальної забезпеченості та соціальної незахищеності широких верств населення, спричиняє невизначеність, тривогу людей, їх невпевненість у майбутньому.

Серед соціально-психологічних чинників девіантної поведінки особистості слід звернути увагу на особливості взаємодії сім'ї, на досвід спілкування з батьками в дитинстві. Загалом сім'я порівняно з іншими

соціальними інститутами має такі особливості, що позначаються на успішності соціалізації дитини:

- наявність усіх форм життєдіяльності людини, що реалізуються через функції сім'ї, сім'я фактично це суспільство в мініатюрі, з якого вибудовується вся соціальна взаємодія;

- включеність дитини в сім'ю від дня народження, формування її перших уявлень про гарне та погане, про добро і зло, коли дитина є найсприятливішою до виховних впливів;

- безперервність і тривалість, постійний контакт людей різної статі, віку, життєвого досвіду призводять до інтеріоризації дітьми норм і зразків поведінки, насамперед - батьків, і тільки потім інших людей поза сім'єю;

- переважний емоційний характер зв'язків між членами сім'ї на основі любові і симпатії. При цьому Я-образ і самооцінка, що навіюються дитині, можуть бути як позитивними, коли дитині навіюється, що вона є гарною, доброю, розумною та ін. так і негативними, коли дитині навіюється, що вона погана, зла, дурна тощо.

В результаті дитина або погоджується з точною зору батьків, або, найчастіше, агресивно виступає проти неї.

Тема 3. Гендерно-вікові аспекти девіантної поведінки особистості.

Особливості виникнення опору виховним впливам у шкільному віці. Шкільна дезадаптація, відсутність навичок взаємодії з соціумом як передумови девіантної поведінки молодшого школяра. Вікові особливості становлення особистості підлітка та їх вплив на відхилення в поведінці. Характеристики стадій підліткової сексуальності. Гендерні особливості девіантної поведінки особистості та їхні чинники.

У період статевого дозрівання соціальна ідентичність доповнюється пошуком психологічної ідентичності. Підлітки розмірковують про особисті якості й цінності, а також замислюються про своє місце в житті. Таким чином, психосексуальний розвиток підлітка не можна розглядати відокремлено від статевого, психічного і соціального дозрівання. У становленні сексуальності послідовно формується емоційний, потім тілесний компонент і лише згодом, у міру дозрівання моралі, – почуття відповідальності. Отже в цей період розвитку виділяють: платонічна стадія – 9-11 років, еротична стадія – 12-14 років і стадія сексуального потягу – 15-17 років.

Темпи психосексуального розвитку підлітків: нормальний ПСР, прискорений ПСР, уповільнений ПСР, пригнічений ПСР.

Гендер – це складний соціокультурний конструкт, який відображає відмінності між чоловіками і жінками в ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках. Гендер розуміється як організована модель соціальних відносин між чоловіками і жінками, яка не тільки характеризує їх спілкування і взаємодію у сім'ї, а й визначає їхні соціальні відносини в основних інституціях суспільства.

У зарубіжній психології як аналог поняття «особистісне самовизначення» є категорія «психосоціальна ідентичність», розроблена і введена в науковий простір Е. Еріксоном (1996). Суспільство створило систему поведінкових приписів, взірців, моделей поведінки, прийнятих для хлопчиків і дівчаток, чоловіків і жінок. Наслідком її є освоєння гендерної культури як системи стандартів, нормативів поведінки.

Тема 4. Агресивна поведінка.

Теорії агресії в психології. Поняття агресії в психології девіантної поведінки. Детермінанти агресивної поведінки. Причини агресії у дітей дошкільного віку. Причини агресії у дітей підліткового віку.

Агресивна поведінка – це форма девіантної поведінки, що проявляється в агресивності з певною постійністю в різних ситуаціях і деструктивними

діями, ціль яких – заподіяння шкоди чи образи оточуючим (Ю. О. Клейберг, 2001).

Теорії агресії в психології: біологічні теорії агресії пояснюють і виділяють генетичні чинники агресії, біохімічні чинники агресії

Психологічні теорії: Теорія інстинктивної агресії та еволюційна психологія. Теорія інстинктивної агресії була дуже популярною в соціології, вчені склали довжелезні переліки інстинктів соціальної поведінки, вміщуючи туди агресію. Класична теорія «фрустрація-агресія» (Дж. Доллард та Н. Міллер). Концепція заміщеної агресії (Л. Берковіц). Соціально-когнітивна теорія наuczіння (А. Бандура).

Вплив сім'ї та середовища на агресивність дітей. Згідно з психологічною теорією Дж. Долларда та Н. Міллера, гнів і ворожість є наслідками *фрустрації*. За наявності збудників (підбурювачів) подібний гнів здатний спровокувати агресивні дії. Л. Берковіц зробив уточнення цієї теорії та висунув концепцію *заміщеної агресії*. Крім того, фрустрація не є наслідком *депривації*, а результатом конфлікту між очікуваннями і реальними досягненнями. Згідно з *теорією соціального наuczіння* А. Бандури, агресивна поведінка – це результат соціальної взаємодії та наслідкування. Інколи агресія є вигідною поведінкою для деструктивних груп та окремих особистостей. Агресія може допомагати їм досягати певної мети. Соціальне наuczіння агресії відбувається під впливом сім'ї, субкультури і засобів масової інформації.

Особливості прояву агресивної поведінки. Ситуативні чинники, що провокують на агресивні дії: *біль, спека, атакуюча поведінка та агресія, тіснява, продукція ЗМІ.*

Профілактика агресивної поведінки. Послаблення агресії. Концепцію катарсису («очищення») зазвичай пов'язують з іменем Аристотеля. Філософ

вважав, що спостерігаючи виставу-трегедію, людина переживає її та звільнюється від власних негативних емоцій.

Підхід, заснований на соціальному наuczінні. Якщо агресивна поведінка – результат соціального наuczіння, то її чинники можна нейтралізувати. Щоб людський світ був добрішим, з ранніх років необхідно демонструвати людям зразки гуманної поведінки та співпраці, винагороджувати їх за ці прояви.

Тема 5. Девіантка поведінка у соматично хворих.

Види девіантної поведінки у соматично хворих. Параметри оцінки будь-якої хвороби і формування психологічного ставлення до неї. Психологічні особливості та фази реагування на злоякісні онкологічні захворювання. Поняття соціальної норми та її відносність поведінки у соматично хворих. Поняття гармонійної поведінки у соматично хворих.

У випадках хронічної соматичної патології і соматичних захворювань девіантні форми поведінки людини треба розглядати як форми психічного реагування, які із тривалістю часу і за збереження симптомів хвороби змінюють особистість чи блокують особистісний розвиток, призводячи до своєрідної деформації.

Клінічна багатоманітність проявів девіацій поведінки у хронічно хворих пов'язана із впливом самої хвороби, а також із супутніми будь-якому захворюванню факторами. Будь-яка хвороба характеризується набором специфічних характеристик, що порушують значимі для людини сфери життєдіяльності.

Виокремлюють такі параметри, на базі яких оцінюється будь-яка хвороба та формується психологічне ставлення до неї:

1. Імовірність летального кінця.
2. Імовірність інвалідизації та хроніфікації.

3. Больова характеристика хвороби.
4. Психотравмуюча характеристика параметра радикального лікування.
5. Вплив хвороби на можливість підтримування попереднього рівня спілкування.
6. Соціальна значимість хвороби і традиційне ставлення до хворих у мікросоціумі.
7. Вплив хвороби на сімейне і сексуальне життя.
8. Вплив хвороби на сферу розваг та інтересів.
9. Ставлення до хвороби, маючи всі психологічні характеристики, охоплює 3 компоненти:
 - когнітивний,
 - емоційний,
 - поведінковий (Л. Вассерман).

Нормативна поведінка особистості (яка страждає від будь-якого хронічного захворювання) – це гармонійна поведінка: реальна оцінка свого стану без схильності перебільшувати його важкість і бачити все в темному світлі, проте і без недооцінки важкості хвороби, прагнення у всьому активно сприяти успіху лікування, а також небажання обтяжувати інших турботами догляду за собою (людина розуміє, що не має права вимагати турботи про себе, може лише очікувати її й приймати в тій мірі, в якій її можуть дати). Головні принципи гармонійної поведінки соматично хворих – реалізм і активність.

ЗАЛІКОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПРОЯВИ АДИКЦІЇ В ДЕВІАНТНІЙ ПОВЕДІНЦІ ОСОБИСТОСТІ.

Тема 6. Алкоголізм і наркоманія.

Біологічні детермінанти залежної поведінки. Соціальні детермінанти залежної поведінки. Особистісні детермінанти залежної поведінки. Форми прояву та стадії розвитку алкоголізму.

Особливе місце у девіантній поведінці посідає адиктивний вид. Адиктивна поведінка (залежна) – це одна із форм деструктивної поведінки, яка виражається у прагненні до втечі від реальності шляхом зміни свого психічного стану засобом прийому деяких речовин (алкоголь, наркотики і т. д.) чи постійної фіксації уваги на певних предметах чи активних видах діяльності (їжа, праця, гра і т. д.), що супроводжуються розвитком інтенсивних емоцій (Ц. П. Короленко, 1991, 2000). Загалом адиктивну поведінку можна поділити на дві великі групи: хімічні види адикцій та нехімічні види адикцій. До хімічних видів адиктивної поведінки належать: алкогольні адикції та наркотичні адикції. До нехімічних видів – ігрові адикції, інтернет-адикції, ТВ-адикції, харчові адикції, шопоголіз, трудоголізм і т. д. Чинники, які детермінують залежну поведінку, можна поділити на 3 великі групи: біологічні, соціальні, особистісні.

Алкогольна адикція. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 23% усіх причини інвалідності зумовлені розладами, спричиненими зловживанням психоактивних речовин, та психічними захворюваннями. До найбільш поширених у світі психоактивних речовин належить алкоголь. Серед усіх видів адиктивної поведінки найпоширенішою є алкогольна адикція (алкогольне uzалежнення).

Важливою відмінністю першої стадії алкоголізму від передхвороби є потяг до алкоголю навіть у тверезому стані. Межею між побутовим пияцтвом

і алкоголізмом є момент трансформації групи основних симптомів: симптом узалежнення, втрата кількісного контролю, втрата ситуаційного контролю.

У другій стадії алкоголізму поведінка хворого й у стані сп'яніння, й в тверезому стані значно змінюється. Формування компульсивного потягу до алкоголю, або, інакше кажучи, – виникнення вже фізичного узалежнення, свідчить про наявність абстинентного синдрому – основного критерію визначення другої стадії алкоголізму.

Третя стадія алкоголізму в середньому формується через 8–10 років після початку зловживання.

Тема 7. Суїцидальна поведінка.

Визначення поняття суїциду. Теорії суїциду в психології. Особливості прояву суїцидальної поведінки. Інтрапсихічні переживання суїцидальної поведінки. Депресивні переживання за А. Беком. Профілактика та проблеми суїцидальної поведінки.

Суїцид, як вважає А. Г. Абрумова (2002), – це форма насилля, спрямована на себе, це смерть, що настає внаслідок довільного самоушкодження або самоотруєння. Суїцид розглядається як феномен соціально-психологічної дезадаптації особистості в умовах мікросоціальних конфліктів. У правовому аспекті для реєстрації причини смерті суїцид визначають як самодеструктивну дію, що вчиняється особою, яка усвідомлює свої вчинки та їх можливі наслідки.

Основні концепції, що пояснюють суїцидальну поведінку, можна умовно розділити на три групи: соціологічну, психопатологічну та соціально-психологічну.

Суїцидальна поведінка має внутрішні та зовнішні форми свого прояву і залежить від низки чинників. Їх урахування у організації повсякденної

життєдіяльності допоможе опинитися поряд із цією людиною в критичний момент його життя і надати йому необхідну допомогу.

Приблизна схема психопрофілактичної роботи щодо суїцидальної поведінки складається з:

1. Діагностика та дослідження життєвого стилю особистості.
2. З'ясування психологічних потреб особистості.
3. З'ясування значення суїциду.
4. Мотиви, що спонукають до суїцидальної поведінки.
5. Реорієнтаційний тренінг.

Тема 8. Проституція.

Проблема проституції у сучасному суспільстві. Причини і наслідки проституції неповнолітніх. Особливості дитячої проституції.

Термін «проституція» походить від латинського *prostitutio* – збезчещення. Проституція (вступ у статевий зв'язок за плату) – це один з різновидів статевої деморалізації, іншими проявами якої вважаються вступ у статевий зв'язок осіб, що не досягли полової зрілості, вступ у випадкові зв'язки, безладне статеве життя.

Хоч розрізняють чоловічу і жіночу, дорослу і дитячу проституцію, найбільш вивченою є жіноча проституція. Споконвічною причиною приходу жінок у цю сферу бізнесу було і залишається наявність попиту на «сексуальні послуги», за які чоловіки платять і які найчастіше надають жінки. В Україні проституція не переслідується, оскільки немає карного законодавства, яке забороняло б цю діяльність.

Підліткова проституція – соціальне явище, що характеризується вступом у позашлюбні статеві відносини з великою кількістю осіб підлітка, який не досягнув 18-річного віку, причому як жіночої, так і чоловічої статі,

за гроші чи іншу матеріальну винагороду з соціально-економічних, психологопедагогічних та інших причин. Тож сьогодні проституцію, в першу чергу, необхідно розглядати як гостру соціальну проблему, яку можна класифікувати за наступними ознаками: віддача себе багатом особам; цілковита байдужість до особи, що отримує сексуальні послуги. Особливістю проституції як девіантної поведінки полягає у тому, що це явище визначає взаємопов'язані з ним інші соціальні відхилення: алкоголізм, пияцтво, злочинність, адміністративні порушення, соціальний паразитизм, аморальна поведінка, самогубство.

Останнім часом йде розробка реальних проектів і програм у напрямку вироблення і здійснення державної політики відносно дітей і підлітків, що займаються проституцією. Профілактика проституції серед неповнолітніх має здійснюватись на основі врахування головних захисних факторів:

1. На макрорівні, пов'язаному з державною соціальною політикою такими факторами: – підвищення життєвого рівня населення; – вирівнювання соціальної нерівності в суспільстві; – зміцнення і стабілізація інституту сім'ї.

2. На мезорівні, пов'язаному зі стосунками між неповнолітніми і основними соціальними групами – сім'єю, колективом освітнього закладу, захисними факторами є реалізація різноманітних програм статевого виховання та освіти школярів через інститут сім'ї та різні типи освітніх закладів.

3. На макрорівні, який розглядає розвиток і становлення конкретної особистості, захисними факторами є: – виховання у дітей високоморальних якостей та відповідних навичок поведінки; – розвіювання престижного ореолу проституції як красивого і забезпеченого способу життя.

Тема 9. Діагностика девіантної, адиктивної і делінквентної поведінки. Форми та методи профілактики.

Методи дослідження девіантної поведінки. Спостереження. Вільне інтерв'ю або бесіда.

Психологічна допомога особистості з девіантною поведінкою передбачає її психологічну діагностику, що має на меті встановити різновид девіантної поведінки особистості, чинники, що її зумовили. Традиційно причини девіантної поведінки шукають, виявляючи особливості сімейного оточення, роботи, школи чи трудового колективу, впливу неформального оточення. Не заперечуючи важливості аналізу цих чинників, у психологічній діагностиці слід насамперед зосередитися на психологічних проявах девіантної поведінки.

Психологічна діагностика передбачає всебічний і поглиблений аналіз особистості, виявлення недоліків у її поведінці та їх причин, позитивних аспектів і є спрямована на вирішення практичних завдань – гармонізацію розвитку особистості, сприяння її особистому зростанню.

Предметом спостереження є вербальні та невербальні акти поведінки у певних ситуаціях. Це насамперед мовна діяльність (зміст, послідовність, тривалість, частота, спрямованість, інтенсивність), експресивні реакції (виразні рухи обличчя, тіла), положення тіла у просторі (переміщення, нерухомість, відстань, швидкість, напрямок руху), фізичні контакти (торкання, поштовхи, удари, передачі, спільні зусилля). Саме ці акти поведінки, будучи виокремлені та зареєстровані належним чином, стають характеристиками інтелектуального й особистісного розвитку, динаміки досягнень, виразності психічних станів тощо.

Особливості діяльності під час обстеження (ступінь уважності, швидкість виконання поставлених завдань, особливості орієнтувальної

основи дій – намагання знайти загальний спосіб вирішення завдання або дії методом спроб і помилок, темп роботи – ступінь рівномірності, швидкості, сумлінність і охайність під час виконання завдань, реакція на невдачі – агресивна, звинувачення себе, відмова від діяльності, байдужість та ін.).

Спостереження здійснюється за певною схемою. Однією із відомих методик спостереження є карта спостережень Д. Стотта, яка дозволяє не тільки фіксувати характер поведінки «важких дітей» у школі, але й виявити характер дезадаптації поведінки дитини.

ЗАЛІКОВИЙ МОДУЛЬ 3. ФОРМИ ПРОЯВУ НАСИЛЬСТВА В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩЕ

Тема 10. Булінг.

Соціально-психологічне дослідження на тему «Підлітки і насильство». Сутність та особливості шкільного насильства (булінгу). Виховання дітей в умовах материнської депривації.

Вагомий чинник (так вважає чверть опитаних підлітків, що викликає насильство серед молоді) – це вживання наркотиків, алкоголю, стимулюючих речовин. 16 % респондентів джерелом насилля називають неправильне сімейне виховання, наслідування поведінки дорослих; 14 % – впевненість у безкарності.

Родина, сім'я відіграє не лише виховну функцію для людини, але й виступає хранилищем національної пам'яті, культури.

Насилля в дитячих дошкільних виховних закладах – наступний сегмент у ланцюжку розвитку цієї форми девіантної поведінки. По-перше, як правило, відривання дитини від матері та сім'ї у зв'язку зі вступом її до дитячого садочка є актом насильницьким і впливає негативно на переважну більшість дітей. По-друге, часто вихователі застосовують різні форми насилля у своїй повсякденній «виховній» роботі.

Садизм – вид насилля, що має місце, в першу чергу, по відношенню до тварин, а також безхатків, осіб похилого віку, молодших та слабших. Дослідники насильницької поведінки до різновидів насильництва відносять також суїцид, алкоголізм, наркоманію токсикоманію.

Чинники насильства можна умовно розподілити на біологічні та соціально-психологічні. Найчастіше насильство проявляється в школі, сім'ї, на вулиці. Його профілактика вимагає знань про сутність і природу цього явища. Шкільне насильство – це вид насильства, коли має місце застосування сили

між учнями або вчителями стосовно учнів і в педагогічній практиці – вкрай рідко – учнями стосовно вчителя. Шкільне насильство поділяється на емоційне, фізичне насильство, що скоєне по відношенню до учня або вчителя, діяння, що спрямоване на погіршення психологічного благополуччя жертви. Насильство викликає у жертви емоційну напругу, принижуючи та знижуючи самооцінку. Види емоційного насильства такі: –глузування, присвоєння кличок, нескінечні зауваження і необ'єктивні оцінки, висміювання, приниження в присутності інших дітей тощо

Аналіз досліджень світової науки стверджує, що діти, виховані в умовах материнської депривації (тобто в грудному віці не одержали достатньої любові, турботи, діти з несформованою прихильністю до батьків – діти з притулку і «соціальні сироти»), пізніше схильні до більшого насильства, ніж діти, які виховуються в нормальних сім'ях.

Тема 11. Вандалізм.

Суть та особливості вандалізму як форми девіантної поведінки. Теорії, що пояснюють виникнення вандалізму. Характеристика основних підходів до класифікації типів вандалізму. Графіті як форма девіантної поведінки і вандалізму. Види, характеристика мотивів графіті

Вандалізм – одна з форм деструктивної поведінки людини, безглуздо жорстоке руйнування історичних пам'ятників і культурних цінностей. Пік вандалізму припадає на 11–13 років. Вандалізм займає помітне місце в структурі кримінальної активності 13–17 років. Підлітки-вандали володіють приблизно таким же рівнем інтелекту, як і їх однолітки, проте встигають в школі набагато гірше.

Історичне тлумачення слова «вандалізм» – дикий, безжалісний грабіж, варварство. Це значення пов'язано з історією виникнення цього терміна, що

веде до східно-германського племені вандалів, які розграбували Рим у червні 455 р. Тоді загарбники забрали з Риму велику кількість коштовностей і творів мистецтва.

В Україні вандалізм не має спеціальної кваліфікації у кримінальному законодавстві, на відміну від зарубіжних країн. Тому винні особи не можуть понести кримінальну відповідальність за це, або їх дії кваліфікують за схожими статтями Кримінального кодексу України, тим самим зазнаючи у більшості випадків несправедливої міри та виду покарання. Злочинні дії, що мають ознаки вандалізму, кваліфікуються як знищення або пошкодження чужого майна, хуліганство, наруга над могилами, знищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури, забруднення водоймищ та атмосферного повітря тощо. Вандалізм займає помітне місце в структурі кримінальної активності підлітків. Важливою характеристикою підліткового вандалізму є наявність спільників.

Основними ознаками, характерними для акту вандалізму є: 1) вандалізм – це вид деструктивної поведінки; 2) дії вандала спрямовуються на те, що для нього не має цінності, але має істотну цінність для інших; 3) ірраціональність поведінки особи злочинця, яка має об'єктивне вираження, тобто лише для суспільства дії особи вандала є безглуздими. Водночас, суб'єктивний зміст, тобто ставлення особи злочинця-вандала до вчинюваного ним діяння може мати під собою різні мотиви; 4) несвідомий потяг до агресії, що стримується вихованням і трансформується у більш-менш прийнятні форми. При цьому в підґрунті вандалізму має місце психологічний механізм заміщення агресії, за якого агресія спрямовується не проти джерела стресу, а на інший об'єкт, впливаючи на який особа виміщає свій гнів.

Д. Кантер, виокремлюючи мотиви вандалізму, окрім мотивів помсти і отримання вигоди, називає: 1) гнівний вандалізм, який вчиняється через

нездатність самореалізуватися, почуття гніву, досади, розчарування тощо; 2) вандалізм через нудьгу, бажання розважитися, пошук нових вражень, відчутти адреналін, «піти проти правил»; 3) вандалізм – дослідження, до якого схильні особи-шукачі, що бажають пізнати механізм роботи того чи іншого приладу, предмета, процесу тощо, шляхом безпосереднього досліду; 4) естетичний вандалізм, при якому особа вандала зазнає задоволення від певних процесів, зокрема від звуків, голосів, безпосереднього спостереження за перебігом «картини злочину»; 5) екзистенціальний вандалізм, який постає засобом самоствердження та привертання уваги до своєї персони.

На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних досліджень ми виявили найбільш поширені теорії вандалізму: естетична теорія. У. Оллен і Д. Грінбергер; модель взаємодії суб'єктивної несправедливості й рівня контролю; культурологічні підходи; штучне середовище як причина вандалізму.

Однією з форм девіантної поведінки і вандалізму є графіті. Термін «графіті» в перекладі з італійської означає «нашкрябаний, проводити лінії, писати каракулі». Зараз термін "Графіті" позначає всяку нерозв'язний напис, знак, роблений будь-яким способом на об'єктах і приватної власності. Графіті Бенксі - як художні витвори стріт-арту.

Тема 12. Маргінальність: структура та соціальні наслідки.

Визначення поняття. Теоретичні наукові підходи до феномену маргінальності. Маргінальна ситуація. Феномен маргінальності в культурі. Професійна маргінальність.

Маргінальність (від нім. Marginal, з лат. margo – край, межа) – характеристика явищ, що виникають у процесі взаємодії різних культур, соціальних спільнот, у результаті чого частина соціальних суб'єктів у

суспільстві потрапляє за межі усталених структур. Поняття «Маргінальність» запровадив у науковий обіг у 1928 американський соціолог Р. Парк для вивчення становища мігрантів, мулатів та інших «культурних гібридів», їхньої адаптованості в умовах різних культур, що конфліктують. Головне, що визначає природу маргінальної людини, – почуття моральної дихотомії, роздвоєння і конфлікту, коли старі звички відкинуто, а нові ще не сформовано. Р. Парк виокремив характерні психологічні ознаки маргінальної людини: серйозні сумніви у своїй особистій цінності, невизначеність зв'язків з друзями та постійні побоювання бути відкинутим, схильність уникати невизначених ситуацій, щоб не ризикувати приниженням, хвороблива сором'язливість у присутності інших людей, самотність та надмірна мрійливість, зайве занепокоєння про майбутнє, впевненість у тому, що оточуючі несправедливі до неї.

Виокремлюють три виміри процесу маргінальності: економічна (маргінальність як відносна депривація, відсторонення від діяльності та споживання); політична (позбавлення права вибору, відсторонення від участі у звичайній політичній діяльності й від доступу до формального політичного впливу); соціальна (втрата соціального престижу, декласування, стигматизація маргінальних груп).

У сучасній соціології концепція маргінальності перестала існувати як унітарна, у ній виокремлюють: культурну маргінальність (кроскультурні контакти й асиміляція; структурну (вразливе, безправне становище у політичному, соціальному та економічному відношенні маргінальної групи в суспільстві) та маргінальні соціальні ролі (протиріччя у відношенні до референтних груп із конфліктуючими вимогами).

Маргінальність – об'єктивне, природне явище соціального життя. Поняття маргінальності й маргінала як людини, що підпадає під відповідні

критерії, є суто науковим, соціологічним, соціально-психологічним не оціночним або стигмою.

Маргінальність може бути ситуативною, а не атрибутивною якістю індивіда чи соціальної групи. Вона часто виступає як сукупність обставин чи загальне становище, в якому перебуває індивід у певний проміжок часу. Можна припустити, що іноді виникає ситуація (умови, становище, обставини), якій притаманні риси невизначеності, перехідності, нестійкості, котрі, у свою чергу, опосередковують поведінку та конкретні дії соціальних суб'єктів. Виходячи з цього, з'являється певний аналітичний зріз, що дозволяє досліджувати та пояснювати феномен маргінальності через поняття «маргінальна ситуація».

Тема 13. Віктимність і насильство як прояв делінквентності в молодіжному середовищі.

Вікові та гендерні аспекти девіантної поведінки особистості. Особливості прояву делінквентної поведінки. Детермінанти делінквентної поведінки. Характерні риси особистості делінквентів. Кримінальна поведінка як наслідок соціальної дезадаптації. Чинники віктимної поведінки особистості.

На сьогоднішній час доволі складно собі уявити віктимність, як суто кримінологічне поняття. Віктимність (від лат. *Victima* – жертва) тлумачиться як стійка особистісна якість, що характеризує об'єктну характеристику індивіда ставати жертвою зовнішніх обставин і активності соціального оточення, або схильність суб'єкта до поведінки у взаємодії з іншими виявлятися жертвою. Отже, індивідуальна віктимність – якість конкретної людини, котра зумовлена сукупністю соціальних, психологічних, біофізичних факторів, які підвищують у тій чи іншій життєвої ситуації

вірогідність стати жертвою злочину. Масова віктимність, тобто віктимність об'єктивно існуючої певної спільноти, характеризується майже аналогічними із злочинністю показниками: рівень, структура, динаміка. Співвідношення між індивідуальною віктимністю та масовою віктимністю можливо розглядати як співвідношення окремого злочину та злочинності у цілому. Можна виокремити кілька основних теоретичних підходів до пояснення чинників віктимної поведінки: віктимна поведінка у рамках когнітивного підходу; теорія соціального наuczіння; психодинамічна особистісна модель формування віктимної поведінки; у межах теорії агресивності віктимна поведінка виявляється в тому, що в подружній парі агресія одного з подружжя приймається й до неї може бути або терпиме ставлення, або навіть позитивне.

Аналізуючи соціокультурні чинники віктимної поведінки, варто звернути увагу на роль соціального оточення, культури і цінностей суспільства у процесі віктимізації особистості. Як один із специфічних чинників можна виділити перетворення суспільно-політичного устрою і зміну соціально-психологічної атмосфери в соціумі, яке зараз переживає українське суспільство.

Представники теорії культури насильства стверджують, що в деяких субкультурах сучасного суспільства існують цінності, які запроваджують використання сили. Теорія культури насильства базується на твердженні, що насильство нерівномірно розповсюджене в нашому суспільстві превалює в нижчих соціоекономічних секторах суспільства. Ця теорія припускає, що насильство пояснює виникнення жорстокості як прийнятної поведінки.

Відповідно до патріархальної теорії соціальні та економічні норми життя безпосередньо чи опосередковано підтримують патріархальний устрій

суспільства, а домінування чоловіків є поясненням історично зумовлених причин насильства над жінками впродовж віків .

Вивчаючи особливості поведінки сексуальних жертв, зазначає вплив масової культури на віктимізацію особистості жертви через насадження свободи дій, що переходять у розбещеність. Величезний вплив, надає «...показ насильства по TV, що призводить до збільшення агресії у глядачів».

Дослідження психології мас, підтверджують, що знеособлення, параліч ініціативи, інстинктивні страхи, алогічність і аномія, скептицизм, песимізм, апатія, сумніви, на жаль, є постійним супутником сучасної масової свідомості. У цих умовах формування «образу ворога» і віктимізація певних соціальних груп є природним регулятором суспільних настроїв, яким, до речі, успішно користуються і деякі політики. Ненависть до мігрантів, кавказофобія, антисемітизм - звичайне явище для сучасних слов'янських держав.

2. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

2.1 План практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин	
		Денна форма	
		Л	ПЗ
1	Визначення поняття девіантна поведінка. Норми і патології прояву девіантної поведінки. Форми порушення соціалізації особистості.	4	4
2	Чинники девіантної поведінки особистості.	4	4
3	Гендерно-вікові аспекти девіантної поведінки особистості.	2	2
4	Агресивна поведінка.	2	2
5	Девіантка поведінка у соматично хворих.	2	2
6	Алкоголізм і наркоманія.	2	2
7	Суїцидальна поведінка.	2	2
8	Проституція.	2	2
9	Діагностика девіантної, адиктивної і делінквентної поведінки. Форми та методи профілактики.	4	4
10	Буллінг.	2	2
11	Вандалізм.	2	2
12	Маргінальність: структура та соціальні наслідки.	2	2
13	Віктимність і насильство як прояв делінквентності в молодіжному середовище.	2	2

2.2. Зміст практичних занять.

Практичне заняття 1.

Предмет, історія розвитку, сучасний стан вивчення девіантної поведінки.

Перевірка теоретичних знань поняття норми і патології прояву девіантної поведінки, соціальної дезадаптації, соціалізації.

Питання для обговорення на практичному занятті:

1. Визначте робоче поняття “девіантна поведінка”.
2. Загальні уявлення про психологію девіантної поведінки.
3. Сучасний стан поширення в Україні девіантної поведінки.
4. Поняття соціальної норми та її відносність.
5. Порівняльний аналіз норми, патології та девіацій.
6. Підходи до оцінки поведінкової норми, патології та девіацій за В. Д. Менделевичем.
7. Характеристика понять «психічне здоров'я», «психологічне здоров'я», «психологічна культура».
8. Рівні психічного здоров'я та їх діагностичні ознаки.
9. Форми порушення соціалізації.
10. Поняття дезадаптації та його характеристика.

Теми доповідей та рефератів для практичного заняття:

1. Соціальні норми та механізми їх регулювання.
2. Біологічні теорії девіантної поведінки.
3. Психологічні теорії девіантної поведінки.
4. Соціологічні теорії девіантної поведінки.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань:

1. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій / О. І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2006. – 88 с.
2. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К.: Либідь, 2011. – 520 с.
3. Психологічна енциклопедія / автор – упорядник О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.

4. Лякішева А. В. Соціальна поведінка: сутність, типологічні та видові ознаки [Електронний ресурс] / А. В. Лякішева // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 2. С. 23-26. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzspp_2012_2_7.pdf

Практичне заняття 2.

Чинники девіантної поведінки особистості.

Письмова робота на перевірку знань про обумовленість прояву девіантної поведінки особистості певними чинниками: соціально-психологічними, педагогічними, індивідуально-психологічними.

Питання для обговорення на практичному занятті:

1. Загальні уявлення про детермінанти девіантної поведінки особистості.
2. Соціальні детермінанти девіантної поведінки особистості.
3. Соціально-психологічні детермінанти девіантної поведінки особистості.
4. Педагогічні детермінанти девіантної поведінки особистості.
5. Індивідуально-психологічні детермінанти девіантної поведінки особистості.
6. Проаналізуйте несприятливі стилі сімейного виховання як чинник девіантної поведінки особистості.
7. Порівняльний аналіз детермінант девіантної поведінки.
8. Поясніть, чому негативне ставлення до себе може спричинити девіантну поведінку.
9. Охарактеризуйте неадекватні виховні впливи батьків і педагогів, що призводять до відхилення у поведінці дитини.

Теми доповідей та рефератів для практичного заняття:

1. Психодинамічна теорія поведінкових девіацій.
2. Гуманістичний підхід до пояснення причин девіантної поведінки.
3. Когнітивно-поведінкова модель девіантної поведінки.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань:

1. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки: Курс лекцій. К.: МАУП, 2006. 88 С. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/nw48.pdf>
2. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. Ч. 1. Теоретична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. К., 2016. 188 с. Режим доступу : URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12327/Volnova_profilactika%20deviant.1%20chast.Teoriya.PDF;jsessionid=22E58E54B11F84815A27845B1A8AFC74?sequence=1
3. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. Ч. II. Практична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. К., 2016. 193 с.
4. Максимова Н.Ю. Безпека життєдіяльності: Соціально психологічні аспекти алкоголізму та наркоманії: Навчальний посібник /Н.Ю.Максимова. К.: Либідь, 2006. 328 с.
5. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки /Н.Ю.Максимова. К.: Либідь, 2011. 520 с.
6. Папуча М.В. Аномальна поведінка в ранній юності // Папуча М.В. Психологія ранньої юності: навч.-метод. посіб. Ніжин: Редакційно видавничий відділ НДПУ, 2001. С. 85-124.
7. Квітковська Н. В. Психологія девіантної поведінки учнів (умови, причини, особливості виховання, проблемні родини, профілактика та корекція): Навчально- методичний посібник / Н.В.Квітковська. Миколаїв, 2010. 240 с. Режим доступу : URL: 215 http://www.leonidpadrul.artphotoisrael.co.il/Nina_Kvitkovsky/Kvitkovska_Psychologiya.pdf
8. Кузьменко В.В. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. / В.В.Кузьменко, О.В.Диса, І.О.Шинкаренко. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 68 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL: <http://85.198.129.37/bitstream/123456789/3197/1/%d0%94%d1%8d%d0%b2%d0%b8%d0%b0%d0%bd%d1%82%d0%bd%d0%be%d0%b5%20%d0%bfd0%be%d0%b2%d0%b5%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5.pdf>

Практичне заняття 3.

Гендерно-вікові особливості девіантної поведінки особистості та їхні чинники.

Питання для обговорення на практичному занятті:

1. Поняття вікової норми та її відхилення в психології девіантної поведінки.
2. Поняття гендеру в психології.
3. Поняття гендерної норми та її відхилення в психології девіантної поведінки.
4. Порівняльний аналіз гендерних аспектів девіантної поведінки.
5. Вікові особливості девіантної поведінки.
6. Психосексуальний розвиток підліткового віку.

Теми доповідей та рефератів для практичного заняття:

1. Е. Еріксон розвиток ідентичності
2. Особливості прояву підлікової сексуальності
3. Психологічний і соціологічний аспекти гендеру і статі.
4. Профілактика і особливості статевої освіти.
5. Статеве виховання підлітків в родині

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань:

1. Гридковець Л. Деструктивний вплив культового мислення на духовно-психологічні процеси особистості в період особистісних криз. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/180/Grydkovec_Destructive%20Influence.pdf
2. Квітковська Н. В. Психологія девіантної поведінки учнів (умови, причини, особливості виховання, проблемні родини, профілактика та корекція): Навчально- методичний посібник / Н.В.Квітковська. Миколаїв, 2010. 240 с. Режим доступу : URL: http://www.leonidpadrul.artphotoisrael.co.il/Nina_Kvitkovsky/Kvitkovska_Psychologiya.pdf
3. Кузьменко В.В. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. / В.В.Кузьменко, О.В.Диса, І.О.Шинкаренко. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 68 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL:

<http://85.198.129.37/bitstream/123456789/3197/1/%d0%94%d1%8d%d0%b2%d0%b8%d0%b0%d0%bd%d1%82%d0%bd%d0%be%d0%b5%20%d0%bf%d0%be%d0%b2%d0%b5%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5.pdf>

4. Лещук Н. О. Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді : навч. посіб. / Н. О. Лещук, Ж. В. Савич, О. А. Голоцван, Я. М. Сивохоп. К., 2014. 136 с.

5. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: Збірник практичних матеріалів / Автори-упоряд.: Оксана Степанюк, Оксана Мельниченко. Київ, 2020. 132с.

6. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості / стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах: навч.-метод. посіб. / Богданов С.О. та ін.; заг. ред.: Чернобровкін В.М., Панок В.Г. Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 208 с. 217

7. Психолого-педагогічна робота з дітьми, схильними до прояву девіантної, делінквентної поведінки (з досвіду роботи спеціалістів психологічної служби системи освіти України) [Електронний ресурс] / авт. кол.: О. П. Абухажар, Н. М. Акімова, В. В. Білецька та ін ; упор.: В. Г. Панок, Ю. А. Луценко. К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014.

Практичне заняття 4.

Агресивна поведінка – форма девіантної поведінки.

1. Заповнити запропоновану таблицю: теорії агресії -детермінанти агресивної поведінки- особливості прояву у дітей дошкільного, підліткового віку, дорослому.

Питання для обговорення на практичному занятті:

2. Теорії агресії в психології.
3. Поняття агресії в психології девіантної поведінки.
4. Особистісні детермінанти агресивної поведінки.
5. Причини агресії у дітей дошкільного віку.
6. Причини агресії у дітей підліткового віку.
7. Визначити поняття злість, агресія, ворожість. Навести приклади прояву.

Теми доповідей та рефератів для практичного заняття:

1. Біологічна теорія агресивності К. Лоренца
2. Теорія фрустрації – агресії Д.Майерса
3. Соціально-когнітивна теорія наuczіння А. Бандури.
4. Теорія Дж. Долларда та Н. Міллера «фрустрація-агресія».
5. Діагностика агресивної поведінки особистості.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань:

1. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій / О. І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2006. – 88 с.
2. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К.: Либідь, 2011. – 520 с.
3. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
4. Лякішева А. В. Соціальна поведінка: сутність, типологічні та видові ознаки [Електронний ресурс] / А. В. Лякішева // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 2. С. 23-26. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzspp_2012_2_7.pdf
5. Папуча М.В. Аномальна поведінка в ранній юності // Папуча М.В. Психологія ранньої юності: навч.-метод. посіб. Ніжин: Редакційно видавничий відділ НДПУ, 2001. С. 85-124.
6. Квітковська Н. В. Психологія девіантної поведінки учнів (умови, причини, особливості виховання, проблемні родини, профілактика та корекція): Навчально- методичний посібник / Н.В.Квітковська. Миколаїв, 2010. 240 с. Режим доступу : URL: 215 http://www.leonidpadrul.artphotoisrael.co.il/Nina_Kvitkovsky/Kvitkovska_Psychologiya.pdf
7. Кузьменко В.В. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. / В.В.Кузьменко, О.В.Диса, І.О.Шинкаренко. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 68 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL: <http://85.198.129.37/bitstream/123456789/3197/1/%d0%94%d1%8d%d0%b2>

Практичне заняття 5.

Прояви девіантної поведінки у соматично хворих.

Питання для обговорення на практичному занятті:

1. Обговорення фільму «Список останніх бажань»: Що таке життя? Що таке смерть? Прояви девіантної поведінки при онкохворобі по відношенню до себе, до оточуючих, до сім'ї.
2. Параметри оцінки будь-якої хвороби і формування психологічного ставлення до неї.
3. Види девіантної поведінки у соматично хворих. Особливості перебігу тривожного, меланхолічного, сенситивного, ергопатичного, паранояльного виду девіантної поведінки у соматично хворих.
4. Фази реагування на злоякісні новоутворення.
5. Поняття соціальної норми та її відносність поведінки у соматично хворих.
6. Поняття гармонійної поведінки у соматично хворих.

Теми доповідей та рефератів для практичного заняття:

1. Елізабет Кюблер-Рос «Про смерть і вмирання»
2. Класичний психоаналіз З. Фрейда і його погляди на смерть – Тонатос.
3. Соціальна значимість хвороби і традиційне ставлення до хворих у мікросоціумі.
4. Вплив хвороби (інвалідизація) на сімейне і сексуальне життя.
5. Вплив хвороби (інвалідизація) на сферу розваг та інтересів.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань:

1. Юрьєва Л.Н. Клиническая суицидология: монография /Л.Н. Юрьєва– Днепропетровск: Пороги, 2006. – 470 с.
2. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій / О. І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2006. – 88 с.
3. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К.: Либідь, 2011. – 520 с.
4. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.

5. Лякішева А. В. Соціальна поведінка: сутність, типологічні та видові ознаки [Електронний ресурс] / А. В. Лякішева // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 2. С. 23-26. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzspp_2012_2_7.pdf

6. Кузьменко В.В. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. / В.В.Кузьменко, О.В.Диса, І.О.Шинкаренко. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 68 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL: <http://85.198.129.37/bitstream/123456789/3197/1/%d0%94%d1%8d%d0%b2>

Практичне заняття 6.

Адиктивна поведінка особистості. Алкогольна та наркотична адикція.

Виконати письмове завдання:

1. Описати особистість, схильну до адиктивної поведінки.
2. Описати особливості продрому алкоголізму та його небезпеку.

Питання для обговорення на практичному занятті:

1. Поняття адикції.
2. Характеристика видів адиктивної поведінки.
3. Пояснити причини та закономірності розвитку алкогольного uzалежнення.
4. Загальна характеристика адиктивного виду девіантної поведінки.
5. Детермінанти адиктивного виду девіантної поведінки.
6. Чому вікові особливості підлітків можуть стати передумовою виникнення адиктивної поведінки?
7. Обґрунтуйте небезпеку біологічної схильності до алкоголізму.

Теми доповідей та рефератів для практичного заняття:

1. Особистісні характеристики людей із адиктивними формами поведінки
2. Фактори залежної поведінки, феномен со-залежності.
3. Алкогольна адикція.
4. Наркотична адикція.

5. Харчова адикція.
6. Форми залежності і їхній вплив на особистість

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань:

1. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій / О. І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2006. – 88 с.
2. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки: навч. посіб. / Н. Ю. Максимова. – К.: ВПУ «Київський ун-т», 2002. – 308 с.
3. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К.: Либідь, 2011. – 520 с.
4. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424с.

Практичне заняття 7.

Девіантна суїцидальна поведінка особистості.

1. Письмово відпрацювати методикау депресивності за А. Беком., карту суїцидального ризику І.О. Погодіна.
2. Письмово відпрацювати методи структурованого інтерв'ю, стандартизованого самозвіту та бесіди в психодіагностиці суїцидального ризику.

Питання для обговорення на практичному занятті:

1. Дайте повне визначення поняття «суїцидальна поведінка особистості».
2. Поняття суїциду в психології.
3. Терії суїциду в психології.
4. Розкрийте вікові особливості суїцидальної поведінки.
5. Внутрішні форми суїцидальної поведінки особистості.
6. Зовнішні прояви суїцидальної поведінки особистості.
7. Як пори року і добові години впливають на емоційний стан людини та її біологічні ритми.

Теми доповідей та рефератів для практичного заняття:

- 1.Сенс життя за В. Франклом
2. Прояв і діагностичні ознаки депресії.

3. Психологічна допомога людині в кризових ситуаціях.
4. Соціологічна теорія самогубства за Дюргеймом.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань:

1. Юрьєва Л.Н. Клиническая суицидология: монография /Л.Н. Юрьєва– Днепропетровск: Пороги, 2006. – 470 с.
2. В. Сулицький // Психологія суїцидальної поведінки: Діагностика, корекція, профілактика. Зб. наук, праць / За заг. ред.С. І. Яковенка. - К.: РВВ КІВС, 2000.
3. Вашека Т. В. Рання діагностика та профілактика суїцидальної поведінки у підлітковому віці / Т. В. Вашека // Практична психологія та соціальна робота. — 2006. — № 6 (87). - С. 64-66.
4. Как нам уменьшить число самоубийств в Украине: Проект национального плана действий (общественная инициатива). — Одесса: Интерпринт, 2007. — 50 с.
5. Лісова, О. С. Психологія суїцидальної поведінки: Навчальний посібник / О. С. Лісова. — Чернівці, 2004. — 234 с.
6. Психологія суїциду [Текст] : навч. посіб. / Р.П. Федоренко. – Вид. 2-ге, змін. та доп. – Луцьк : Вежа-Друк, 2022. – 492 с.
7. Шкуро В. В. Суїцидальність в Україні: кримінологічна характеристика та протидія : монографія / В. В. Шкуро ; За наук. ред. д-ра юрид наук., доцента Ю. В. Орлова ; Кримінологічна асоціація України. – Харків : Панов, 2017. – 262 с.

Практичне заняття 8.

Проституція як форма девіантної поведінки.

Історичні факти щодо розвитку проституції в різні епохи та відношення науковців та суспільства до даного феномену.

Питання для обговорення на практичному занятті:

1. Визначення феномену «проституція».
2. Сучасні причини підліткової проституції: соціальні, генетичні, психолого-педагогічні, соціально-психологічні та біологічні.

Теми доповідей та рефератів для практичного заняття:

1. Відомі представниці «найдрівнішої професії».
2. Категорії проституції.
3. Легалізація проституції в Україні як фактор попередження злочинності: міжнародний досвід.
4. Шляхи вирішення підліткової проституції в сучасних умовах.
5. Цікава статистика щодо феномену «проституція».
6. Характеристики осіб, які займаються проституцією.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань:

1. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій / О. І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2006. – 88 с.
2. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К.: Либідь, 2011. – 520 с.
3. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
4. Лякішева А. В. Соціальна поведінка: сутність, типологічні та видові ознаки [Електронний ресурс] / А. В. Лякішева // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 2. С. 23-26. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzspp_2012_2_7.pdf
5. Папуча М.В. Аномальна поведінка в ранній юності // Папуча М.В. Психологія ранньої юності: навч.-метод. посіб. Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ, 2001. С. 85-124.
6. Квітковська Н. В. Психологія девіантної поведінки учнів (умови, причини, особливості виховання, проблемні родини, профілактика та корекція): Навчально- методичний посібник / Н.В.Квітковська. Миколаїв, 2010. 240 с. URL: Режим доступу : http://www.leonidpadrul.artphotoisrael.co.il/Nina_Kvitkovsky/Kvitkovska_Psychologiya.pdf
7. Кузьменко В.В. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. / В.В.Кузьменко, О.В.Диса, І.О.Шинкаренко. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 68 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL: <http://85.198.129.37/bitstream/123456789/3197/1/%d0%94%d1%8d%d0%b2>

Практичне заняття 9.

Психологічна діагностика особистості з девіаціями поведінки. Форми та методи профілактики.

Приводяться проблемні ситуації для психолого-педагогічного аналізу девіантної поведінки.

Аналізуються проблемні ситуації, встановлюються причини порушення у поведінці неповнолітнього, виокремлюються психологічні особливості неповнолітнього, робляться припущення, які зовнішні обставини могли вплинути на поведінку неповнолітнього. Розглядаються типи девіантної поведінки, що представлені в проблемній ситуації. Встановлюється за якими ознаками можна розпізнати девіантну поведінку. При аналізі проблемних ситуацій використовується схема аналізу особливостей і недоліків сімейного виховання.

Питання для обговорення на практичному занятті:

1. Цілі психодіагностики девіантної поведінки.
2. Етапи психодіагностики девіантної поведінки.
3. Стадії психодіагностики девіантної поведінки.
4. Принципи психодіагностики девіантної поведінки.
5. Особливості проведення методів психодіагностики девіантної поведінки.

Теми доповідей та рефератів для практичного заняття:

1. Схема спостереження за проявами девіантної поведінки особистості (карта Д. Стотта)
2. Методи дослідження девіантної поведінки
3. Вільне інтерв'ю або бесіда
4. Використання проєктивних методів в роботі з дітьми, що мають відхилення в поведінці.
5. Особливості профілактичної роботи щодо запобігання прояву девіацій.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань:

1. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч.

посібник / Н. Ю. Максимова. – К.: Либідь, 2011. – 520 с.

2. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.

3. Лякішева А. В. Соціальна поведінка: сутність, типологічні та видові ознаки [Електронний ресурс] / А. В. Лякішева // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 2. С. 23-26. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzsp_2012_2_7.pdf

4. Кузьменко В.В. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. / В.В.Кузьменко, О.В.Диса, І.О.Шинкаренко. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 68 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL: <http://85.198.129.37/bitstream/123456789/3197/1/%d0%94%d1%8d%d0%b2>

5. Психологія девіантної поведінки особистості : навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад.: О. Д. Сафін, С. П. Байда. – Умань : Візаві, 2021. – 202 с.

6. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.

7. Психолого-педагогічні та правові засади діяльності поліції із захисту прав дитини : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Д. В. Швеця ; [Д. В. Швець, О. М. Бандурка, О. І. Федоренко та ін.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. 284 с.

8. Соціологія девіантної поведінки. Навчальний посібник / уклад. І. С. Веред та Ю. В. Кушнір. – Донецьк: КІЦ, 2013. – 192 с.

Практичне заняття 10.

Буллінг як форма девіантної поведінки.

Приводяться проблемні ситуації для психолого-педагогічного аналізу девіантної поведінки щодо проявів булінгу в освітньому просторі.

Приводяться проблемні ситуації для психологічного аналізу девіантної поведінки щодо проявів булінгу в онлайн просторі.

Аналізуються проблемні ситуації, встановлюються причини порушення у поведінці особистостей, виокремлюються психологічні особливості особ, що є учасниками булінгу.

При аналізі проблемних ситуацій використовується схема аналізу особливостей і недоліків сімейного виховання.

Питання для обговорення на практичному занятті:

1. Що робити, якщо є підозра про булінг – алгоритм дій.
2. Роль вчителя у вирішенні проблеми булінгу в освітньому середовищі.
3. Роль психолога у вирішенні проблеми булінгу в освітньому середовищі.
4. Роль батьків у вирішенні проблеми булінгу в освітньому середовищі.
5. Хто такі тролі? Соціально-психологічна характеристика людей, що тролють в онлайн просторі.
6. Безпечна поведінка в онлайн просторі.

Теми доповідей та рефератів для практичного заняття:

1. Сучасний світовий досвід профілактики онлайн булінгу (тролінгу).
2. Світові зірки та їх історії онлайн знущання.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань:

1. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К.: Либідь, 2011. – 520 с.
2. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
3. Лякішева А. В. Соціальна поведінка: сутність, типологічні та видові ознаки [Електронний ресурс] / А. В. Лякішева // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 2. С. 23-26. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzspp_2012_2_7.pdf
4. Кузьменко В.В. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. / В.В.Кузьменко, О.В.Диса, І.О.Шинкаренко. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 68 с. [Електронний ресурс]. URL: <http://85.198.129.37/bitstream/123456789/3197/1/%d0%94%d1%8d%d0%b2>
5. Психологія девіантної поведінки особистості : навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад.: О. Д. Сафін, С. П. Байда. – Умань : Візаві, 2021. – 202 с.

9. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.
10. Психолого-педагогічні та правові засади діяльності поліції із захисту прав дитини : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Д. В. Швеця ; [Д. В. Швець, О. М. Бандурка, О. І. Федоренко та ін.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. 284 с.
11. Соціологія девіантної поведінки. Навчальний посібник / уклад. І. С. Веред та Ю. В. Кушнір. – Донецьк: КІЦ, 2013. – 192 с.

Практичне заняття 11.

Особливості вандалізму як форми девіантної поведінки.

Охарактеризувати основні підходи до класифікації типів вандалізму (класифікації С. Коєна і Д. Кантера). Розглянути роботи стрит-арту та пояснити сутність графіті с точки зору різновиду вандалізму і сучасного мистецтва.

Питання для обговорення на практичному занятті:

1. Дайте визначення поняттям, що складають зміст теми: «вандалізм», «вандал», «руйнівна поведінка», «графіті».
2. Проаналізувати естетичну теорію вандалізму.
3. Прокоментувати поширення вандалізму з позиції теорії суб'єктивного контролю.
4. Пояснити поширення вандалізму з позиції теорії взаємної суб'єктивної несправедливості й рівня контролю.
5. Пояснити поширення вандалізму з позиції культурологічної теорії.
6. Пояснити поширення вандалізму з позиції теорії штучного середовища.
7. Охарактеризувати основні підходи до класифікації типів вандалізму (класифікації С. Коєна і Д. Кантера).
8. Пояснити сутність графіті як різновиду вандалізму.
9. Прокоментувати види графіті на основі класифікацій зарубіжних дослідників.
10. Прокоментувати види графіті на основі класифікацій вітчизняних дослідників.

11. Проаналізувати дослідження мотивів здійснення графіті

Теми доповідей та рефератів для практичного заняття:

1. Види, характеристика мотивів графіті
2. Сучасне мистецтво стрит-арту
3. Суть та особливості вандалізму як форми девіантної поведінки
4. Історична довідка походження явища вандалізм.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань:

1. Кримінальний кодекс України Стаття 194. Умисне знищення або пошкодження майна: Режим доступу : https://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini/statja-194.htm
2. Любченко А. О., Савельєва Н. М. Соціальні проблеми і профілактика вандалізму: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»] / А. О. Любченко, Н. М. Савельєва. – Полтава : ПНПУ, 2018. – 75 с.
3. Психологія девіантної поведінки особистості : навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад.: О. Д. Сафін, С. П. Байда. – Умань : Візаві, 2021. – 202 с.
4. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.
5. Психолого-педагогічні та правові засади діяльності поліції із захисту прав дитини : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Д. В. Швеця ; [Д. В. Швець, О. М. Бандурка, О. І. Федоренко та ін.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. 284 с.
6. Соціологія девіантної поведінки. Навчальний посібник / уклад. І. С. Веред та Ю. В. Кушнір. – Донецьк: КІЦ, 2013. – 192 с.

Практичне заняття 12.

Маргінальність як форми девіантної поведінки.

Охарактеризувати основні наукові підходи до аналізу маргінальності.

Питання для обговорення на практичному занятті:

1. Комплекс рис особистості, що притаманні маргінальній людині.

2. Люмпенізація українського суспільства як соціально-психологічна проблема.

3. Люмпенізація українського суспільства як економічно-правова проблема.

Теми доповідей та рефератів для практичного заняття:

1. Взаємозв'язок проблеми маргінальності та «культурологічного підходу» у роботі Роберта Паркома.

2. Фази еволюції «маргінальної людини».

3. Соціальні наслідки маргінальності.

4. Історична довідка походження явища маргінальності.

5. Типи маргінальної поведінки.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань:

1. Мінц М. О. Соціологія девіантної поведінки: навч. посіб. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2017. 244 с.

2. Психологія девіантної поведінки особистості : навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад.: О. Д. Сафін, С. П. Байда. – Умань : Візаві, 2021. – 202 с.

3. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.

4. Психолого-педагогічні та правові засади діяльності поліції із захисту прав дитини : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Д. В. Швеця ; [Д. В. Швець, О. М. Бандурка, О. І. Федоренко та ін.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. 284 с.

5. Соціологія девіантної поведінки. Навчальний посібник / уклад. І. С. Веред та Ю. В. Кушнір. – Донецьк: КІЦ, 2013. – 192 с.

6. Маргіналізація населення України: монографія / за ред. В. В. Онікієнка. Київ: НЦ ЗРП НАН і Мінпраці України, 1997. 191 с.

7. Константинов С. Ф. Адміністративно-правове забезпечення протидії маргіналізації населення в Україні: монографія. Київ: ТОВ «НВП ІНТЕРСЕРВІС», 2010. 320 с.

8. Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання: дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 207 с.

Практичне заняття 13.

Сутність, види, чинники насильства у молодіжному середовищі.

Надати характеристику типам сімейного виховання і визначити який негативно впливає на психологічний розвиток, соціалізацію та ідентифікацію особистості. Булінг і мобінг - сучасні феномени, особливості прояву в суспільстві.

Питання для обговорення на практичному занятті:

1. Прокоментувати види насильницької поведінки та назвати чинники, що провокують насильницьку поведінку дітей.
2. Назвати та проаналізувати групи чинників насильницької поведінки дітей, що діють у сім'ї.
3. Проаналізувати особливості шкільного насильства.
4. Проаналізувати вплив мережі Інтернет на формування дитячої агресивності.
5. Проаналізувати заходи окремих держав, спрямованих на профілактику насилля в мережі Інтернет та ЗМІ.
6. Пояснити сутність булінгу і мобінгу.
7. Охарактеризувати чинники булінгу.
8. Проаналізувати види булінгу.
9. Прокоментувати наслідки булінгу.
10. Проаналізувати вплив примітивних реакцій і правил у спілкуванні на виникнення булінгу у молодіжному середовищі.
11. Проаналізувати рекомендації для педагогів з підтримки дитини в класі після розкриття випадку насильства.
12. Спрогнозувати систему роботи соціального педагога зі шкільним булінгом.

Теми доповідей та рефератів для практичного заняття:

1. Виховання дітей в умовах материнської депривації
2. Агресивність та насильництво у мережі інтернет.
3. Булінг, особливості вияву у сучасному молодіжному середовищі.
4. Попередження насильницької поведінки неповнолітніх
5. Явище булінгу в молодіжному просторі.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань:

2. Міхеєва О., Корнієнко М. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема. *Молодий вчений*. №11(63). 2018. С. 247-251. Режим доступу: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3464/3429>.

3. Плутницька К.М. Підходи до розуміння булінгу як форми шкільного насильства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2017. №29 (2). С. 79-80.

4. Булінг у школі. Історії українських підлітків і батьків та коментарі психологів. Сайт: Наш булінг. Режим доступу: <https://naszwybir.pl/buling-u-shkoli-2/>.

5. Булінг – важлива проблема для підлітків в Україні. ЮНІСЕФ розпочинає кампанію проти булінгу. Педагогічний портал: освітня преса. Режим доступу : URL: <http://pedpresa.ua/185372-buling-vazhlyva-problema-dlya-ditej-v-ukrayiniyunisefrozpochynaе-kampaniyu-proty-bulingu.html> (дата звернення: 23.01.2020).

6. Стоп шкільний терор: Особливості цькування в дитячому віці. Сайт: Профілактика та протистояння булінгу. URL: <http://uire.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Doslidzhennyabuling.pdf> (дата звернення: 10.10.2020).

7. Король А. Причини та наслідки явища булінгу. *Відновне правосуддя в Україні*. 2009. № 1–2 (13). С. 84–93.

8. Кормило О. Явище булінгу в освітньому просторі. *Проблеми гуманітарних наук*. Серія «Психологія». 2015. №35. С. 174–187.

9. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Психологічні науки. 2013. №114. С. 46–50.

10. Лубенець І. Кібернасильство (кібербулінг) серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *In: Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016, № 3(19), pp. 169-173. ISSN 2345-1130.

3. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

3.1 Загальні методичні рекомендації організації самостійної роботи студентів

Самостійна робота студентів (СРС) займає провідне місце у системі сучасної вищої освіти. З усіх видів навчальної діяльності СРС значною мірою забезпечує формування самостійності як провідної риси особистості студента.

Самостійна робота завершує завдання усіх інших видів навчальної діяльності. Адже знання, що не стали об'єктом власної діяльності, не можуть вважатися дійсним надбанням людини. Тому СРС має навчальне, особисте та суспільне значення.

Навчальна діяльність характеризується суб'єктністю, активністю, предметністю, цілеспрямованістю, наявністю структури та змісту. Особливими ознаками самостійної навчальної діяльності є такі:

- зміни самого суб'єкта;
- залежність від рівня розвитку студента та опора на досягнутий рівень розвитку;
- засвоєння загальних способів дій та наукових понять;
- передування загальних засобів дій вирішенню завдань;
- залежність змін психічних властивостей та поведінки тих, хто навчається, від результатів їх власних дій.

Виконання самостійної роботи передбачає:

1. Опрацювання навчальної літератури за допомогою бібліотеки кафедри, університету, мережі Інтернет.
2. Вивчення навчального матеріалу, який дається для самостійної роботи.
3. Засвоєння знань, видів та способів діяльності в конкретній предметній галузі.
4. Самоперевірка засвоєних знань за допомогою представлених питань.

За необхідності можна отримати індивідуальну консультацію викладача щодо виконання самостійної роботи. Для цього на кафедрі кожного семестру розробляється графік консультацій викладачів.

3.2 Завдання для забезпечення самостійної роботи студентів.

Завдання за темами: «Предмет, історія розвитку, сучасний стан вивчення девіантної поведінки» та «Чинники девіантної поведінки особистості».

Завдання 1.

Заповніть таблицю шляхом коротких визначень порушення соціалізації особистості.

Таблиця 1 – Характеристика основних наукових напрямів в порушенні соціалізації особистості

Напрямок, представники, дати	Порушення соціалізації особистості	Форми порушення
Еміль Дюркгейм		
К. К. Платонов		
П. Б. Ганнушкін		
О. В. Змановська		
Н. Ю.Максимова		

Завдання 2.

Ознайомитись з літературою та заповніть таблицю.

Таблиця 2 – Складові девіантної поведінки

№	Складові девіантної поведінки	Визначення	Прояви особистості	Корекція
1.	делінквентна			
2.	адиктивна			
3.	аутодеструктивна			

4.	кримінальна			
5.	асоціальна			
6.	проституція			
7.	прояви девіацій у соматично хворих			

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання самостійної роботи:

1. Психологія девіантної поведінки особистості: навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад.: О.Сафін, С. П. Байда. – Умань: Візаві, 2021. – 202 с.

2. Н. М. Гуцуляк. Поняття норми та девіацій поведінки. Ел.ресурс <https://ap.uu.edu.ua/article/220>

3. Конституція України. Братусь Б. С. Психологическое и нравственное пространство нормы // Журнал практикующего психолога.— 1997.— № 3.— С. 6–15.

4. Розум С. И. Психологические аспекты проблемы психической нормы // Журнал практического психолога.— 1997.— № 2.— С. 19–28.

5. Запорожец Л. А. Психологические особенности становления нравственного поведения у младших подростков // Психологические проблемы выявления и коррекции отклоняющегося поведения школьников: Сб. науч. тр. / АПН СССР, НИИ общ. и пед. психологии; [Редкол.: Д. И. Фельдштейн (отв. ред.) и др.].— М.: АПН СССР, 1990.— С. 18–26.

6. Краткий психологический словарь / Сост. Л. А. Карпенко; Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского.— М.: Политиздат, 1985.— 431 с.

7. Декларація прав людини.

8. Конвенція про права дитини.

9. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24.02.2022 «Про введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України», введеного в дію Указом Президента України від 24.02.2022 № 70/202 Міністерство, заклади та установи освіти визначені співвиконавцями Плану заходів у п.2.7.4. щодо створення умов для медичної, психологічної, педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, а також у п.2.7.5.

Завдання за темами «Гендерні особливості девіантної поведінки особистості та їхні чинники.» та «Психологічна діагностика особистості з девіаціями поведінки. Форми та методи профілактики».

Ознайомитись з літературою (див. список) кратко визначити кожний етап розвитку підлітка. Самостійно опрацювати методика статеворольових установок, які є в самосвідомості людини, і відображають особливості полоролевої ідентичності особистості.

Завдання 1.

Ознайомитись з літературою (див. список) та заповніть таблицю 3 стадії формування психосексуальних орієнтацій:

Таблиця 3 – Стадії формування психосексуальних орієнтацій, їх характеристики

№ з/п	Стадії формування психосексуальних орієнтацій	Характеристика стадії, вік, проблеми
1	Платонічна	
2	Еротична	
3	Сексуального потягу	
4	Сексуальна	

Завдання 2.

Заповніть таблицю 4 щодо темпів психосексуального розвитку підлітків.

Таблиця 4 – Темпи психосексуального розвитку підлітків

Темпи психосексуального розвитку підлітків	Характеристика	Можливі відхилення
Нормальний ПСР		
Прискорений ПСР.		
Уповільнений ПСР		
Пригнічений ПСР		

Завдання 3.

Для самостійного опрацювання методика «ПОЛОРОЛЬОВІ ПОРТРЕТИ». Автор методики-Т. В. Румянцева. Методика розроблена для з'ясування статевої ролі в установках, що є в самосвідомості людини, і відображає особливості полоролевої ідентичності особистості. Методика відноситься до розряду проєктивних тестів і може використовуватися в практиці індивідуального, сімейного, подружнього консультування. Вона дозволяє виявляти не тільки рівень внутрішньоособистісної та

статеворольової узгодженості, але й допомагає здійснити прогноз сумісності партнерів у парі (подружньої чи дошлюбної). Методика дозволяє також опосередковано визначати та прогнозувати у випробуваного рівень задоволеності відносинами з представниками як протилежної, так і своєї статі.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання самостійної роботи:

1. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.
2. Психологія девіантної поведінки особистості: навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад.: О.Сафін, С. П. Байда. – Умань: Візаві, 2021. – 202 с.
3. Н. М. Гуцуляк. Поняття норми та девіацій поведінки. Ел.ресурс <https://ap.uu.edu.ua/article/220>
4. Конституція України. Братусь Б. С. Психологическое и нравственное пространство нормы // Журнал практикующего психолога. – 1997. – № 3. – С. 6–15.
5. Розум С. И. Психологические аспекты проблемы психической нормы // Журнал практического психолога. – 1997. — № 2. — С. 19–28.
6. Adolesmed - Режим доступу: <http://adolesmed.szgmu.ru/s/22/?m1=12> - 10.10.2017.

Завдання за темою «Девіантна суїцидальна поведінка особистості».

Завдання 1.

Кратко визначити психологічний зміст кожного індикатора суїцидального ризику та перерахуйте типові прийоми роботи психолога з особистістю

Таблиця 5 – Індикатори суїцидального ризику, індивідуальні прояви особистості, методи профілактики

Індикатори суїцидального ризику	Індивідуальні прояви особистості	Методи профілактики
Ситуаційні індикатори		
Поведінкові індикатори		
Комунікативні індикатори		
Когнітивні індикатори		
Емоційні індикатори		

Завдання 2.

Чим відрізняються форми аутоагресивної поведінки? Дайте коротку характеристику кожній із названих форм.

Таблиця 6 – Форми та особливості прояву суїцидальної поведінки особистості

Форми суїцидальної поведінки особистості	Особливості прояву
Внутрішні форми	
Зовнішні форми	

Завдання 3.

Написати психологічне есе на тему «Моє розуміння причин аутоагресивної поведінки особистості»

Завдання 4.

Підібрати респондентів 20-25 осіб. Заповнити та обрахувати Карту суїцидального ризику особистості.

№ з/п	Фактори ризику суїцидальності	«Вага » факто ру ризик у
1	Перша спроба самогубства.	
2	Раніше мали місце спроби самогубства.	
3	Була спроба самогубства у родичів.	
4	Батьки розлучилися або смерть одного з батьків (до 18 років)	
5	Недостатність тепла в дитинстві або в юності	
6	В дитинстві була повна або часткова недоглянутість.	
7	Перший статевий акт у віці до 20 років та раніше.	
8	Провідне місце в системі цінностей належить любовним стосункам.	
9	Службова сфера не відіграє важливої ролі в житті.	
10	Якщо був у шлюбі - чи мало місце розлучення?	
	НАЯВНІСТЬ АКТУАЛЬНОЇ КОНФЛІКТНОЇ СИТУАЦІЇ	
11	Чи є відчуття невизначеності, очікуванні чогось неприємного в житті.	
12	Чи має місце конфлікт у сфері міжособистих (любовних чи подружніх) стосунків.	
13	Чи є тривалий службовий конфлікт?	
14	Чи такий тривалий конфлікт мав місце раніше.	

15	Чи є конфлікт, обтяжений неприємностями в інших сферах життя.	
16	Чи існує відчуття образи, жалості до себе.	
17	Чи турбує відчуття нездоланності такої конфліктної ситуації.	
18	Чи наявне відчуття втомленості, безсилля.	
19	Чи погрожував закінчити життя самогубством.	
	ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ	
20	Як часто і раптово мають місце зміни настрою (емоційна лабільність).	
21	Рішення і дії відбуваються на ґрунті різких раптово виникаючих думок (імпульсивність).	
22	Хочеться бути поряд і дружити тільки з емоційно близькими людьми.	
23	Довірливість - яскраво виражена риса характеру.	
24	Емоції скупі, невиразні, має місце нечутливість до конфліктів.	
25	Дуже самолюбивий і важко переживає будь-які образи на свою адресу (хворобливе самолюбство).	
26	Самостійна доросла людина, приймає рішення сама незалежно ні від кого (самостійність, відсутність залежності).	
27	Напруженість потреб (сильно виражене бажання досягти своєї мети, висока інтенсивність конкретної потреби).	
28	Наполегливий у досягненні своєї мети (наполегливість).	

29	Рішуче приймає рішення і впевнений в успіху (рішучість).	
30	Ніколи не поступається в суперечках і справах заради того, щоб тільки не сваритися (безкомпромісність).	
31	Не здатний швидко звикати до ускладнень життя (низька здатність до виникнення компенсаторних механізмів, витиснення фруструючих чинників).	

«Вага» фактору суїциду в залежності від його наявності, вираження та значення:

Характеристика фактора	Номери факторів		
	8, 9, 11 - 31	5 - 7	1 - 4, 10
Відсутній	- 0,5	- 0,5	- 0,5
Слабо виражений	+ 0,5	+ 1,0	+ 1,5
Має місце	+ 1,0	+ 2,0	+ 3,0
Не виявлено	0	0	0

Обчислюється алгебраїчна сума всіх факторів.

Треба враховувати, що «неявними» можуть бути не більш, як 2 - 3 фактори.

Якщо величина менше, ніж 8,80 - ризик суїциду невеликий, від 8,80 до 15,40 - є ризик здійснення суїцидальної спроби, більше ніж 15,40 - великий ризик суїциду.

Якщо за запропонованими методиками прогноз негативний - із співробітником необхідно провести бесіду.

Основним змістом загального напрямлення профілактики суїцидів повинно бути послаблення та усунення соціальних, соціально-психологічних

передумов, сприяючих формуванню суїцидальної поведінки та зберіганню суїцидогенної ситуації в колективах.

Складовими частинами такої роботи є:

- чітка організація повсякденної службової діяльності;
- попередження та усунення конфліктів між членами колективу;
- забезпечення соціального та правового захисту всіх категорій співробітників;

- організація заходів психогігієни та психопрофілактики

ПЕРЕДБАЧАЮЧИХ:

- виявлення осіб з нервово-психічною нестійкістю;
- розробка рекомендацій по використанню співробітників, враховуючи їх психічне здоров'я та характерологічні особливості;
- плановий розподіл фізичних та психологічних навантажень;
- попередження надмірного емоційного напруження членів колективу.

Завдання 5.

Проблемні ситуації для психолого-педагогічного аналізу девіантної поведінки.

Проблемні ситуації – це усвідомлене суб'єктом утруднення, шляхи подолання якого потребують пошуку нових способів дій. Проблемна ситуація – одна з закономірностей процесів мислення, його початковий момент.

Завдання:

1. Проаналізуйте запропоновані ситуації.
2. Встановіть причини порушення у поведінці неповнолітнього.
3. Виокреміть психологічні особливості неповнолітнього.

4. Зробіть припущення, які зовнішні обставини (сім'я тощо) могли вплинути на поведінку неповнолітнього?

5. Вкажіть тип девіантної поведінки, що проявляється у неповнолітнього. За якими ознаками ви це встановили?

6. Запропонуйте напрями психолого-педагогічної допомоги дитині в кожній конкретній ситуації.

7. При аналізі ситуації використовуйте схему аналізу особливостей і недоліків сімейного виховання учнів.

Ситуація 1.

Мишко Д. з 5-А класу сидить на стільчику у шкільному гардеробі та чекає закінчення уроку. «Чому не на уроці?» – цікавиться черговий вчитель. «Навіщо мені туди йти?» – філософськи міркує Мишко – «Урок я не знаю, двійка мені не потрібна – тато лаяти буде, на вулицю не пустить. Я краще тут посиджу».

Ситуація 2.

Наташа (15 років, 8 клас) перебуває на обліку за розпусну аморальну поведінку, неодноразово затримувалася у п'яному стані в компанії таких же п'яних підлітків. Вчиться погано, украй груба щодо вчителів, однокласників, жорстока, зарозуміла з подругами, б'є однолітків. Живе з мамою, торговим працівником. Мама відноситься до числа людей, що «уміють жити», вдома – повний достаток, килими, кришталь, дорогі речі. З батьком Наташина мама розійшлася, оскільки він не схвалював її моральної нерозбірливості, а вона відповідно відносила його до числа невдах, називала «тюхтієм» і т.д. Дочка в цинізмі перевершила матір, не має авторитетів, дуже груба з матір'ю, яка втратила всі можливості впливати на поведінку дочки. Вдається до крайніх заходів, б'є дочку, закриває її на ключ в квартирі.

Ситуація 3.

Шестикласниця Олена М. вчиться погано, уроків не готує, груб'янить вчителям, б'ється з однокласниками, неохайна, груба, невтримана, озлоблена. Всі спроби зустрітися і поговорити з батьками успіхом не увінчалися, оскільки батьки постійно знаходилися в нетверезому стані. Спостереження за Оленою на уроках і змінах показали, що вона постійно в школі відчуває негативні емоції, знаходиться в стані крайнього збудження. На перерві її дратують хлопці, вона б'ється, дає здачу. На уроках її лають вчителі і приводять як негативний приклад іншим учням.

Ситуація 4.

Недалеко від селища, де проживав Коля П., знаходилася в'язниця, звідки час від часу випускали звільнених ув'язнених, які дорогою додому із якихось причин зупинялися в будинку хлопчика, де він проживав з самотньою мамою. Тато сидів у в'язниці. Жінку, мабуть, не дуже-то турбувало перебування в будинку дитини. Можна тільки здогадуватися, які жахливі муки випробовував маленький Коля, коли на його очах незнайомі дядьки «бавилися» з найдорожчою для дитини істотою – його мамою, як він озлоблювався і черствішав, як ненавидів непрошених гостей. Коли Колі виповнилося 13 років, він згвалтував 13 хлопчиків, ведучи точний рахунок своїм жертвам і тримаючи їх в панічному страху публічної ганьби. В 14 він вже сидів у в'язниці, оскільки надійно засвоїв кримінальні форми поведінки.

Ситуація 5.

- Не смій марно ходити в цей танцювальний гурток! Йди працюй! Думай про матір! – кричала Саші мама, загрожуючи дивлячись на викладача, оточеного хлопцями, що прийшли на репетицію. Саша розвернувся і пішов. Через якийсь час його побачили п'яним на дискотеці, а трохи пізніше на суді

за групове зґвалтування. Більше Сашу ніхто не бачив... А він був лідером у гуртку бальних танців школи...

Ситуація 6.

...Анастасія попросила сусідку годинку-другу доглянути за дочками. Їй потрібно було терміново вирішити свої справи. Але ні цього дня, ні на наступного вона не з'явилася. Розгублена сусідка привела дівчаток в міліцію. Звідти вони потрапили в притулок, куди за ними приїхав батько, який працював «вахтовим методом». Коли мама знайшлася, вона призналася, що пішла з дому, тому що вже не знала, чим годувати дітей.

Ситуація 7.

У психологічну консультацію звернулася мама Тані О. (11 років). Із бесіди з'ясувалося, що переживає, оскільки у доньки досить часто (іноді кілька разів на день) став змінюватися настрій. Вона часто плаче, ображається у відповідь на будь-які зміни в тоні подруг. Ці коливання настрою продовжуються і вдома, залежно від стосунків з батьком та молодшим братом, прослуханої музики, переглянутої телепрограми тощо. Успішність у школі добра, але нерівна, оскільки виконання завдань належить під настрою. Мама переживає, чи не почала дівчинка вживати наркотики.

Ситуація 8.

Класний керівник звернула увагу на Ольгу Н., яка останніх кілька місяців занадто схудла, непритомніє на уроках, стара дратівливою. Дівчинка проживає зі старенькою бабусею, тому особливих відомостей щодо стану дівчинки вона не знає. За даними медсестри, Ольга має втричі меншу вагу, що могла б бути нормою для її віку (15 років). В бесіді з психологом з'ясувалося, що дівчинка зараз особливо захоплюється читанням літератури

щодо «оздоровчого» харчування, проблем у себе ніяких не відзначає. Однак, подруги пояснюють її напружений стан появою у класі новачка – стрункого, спортивної статури хлопця, котрому Ольга хоче дуже сподобатися.

Ситуація 9.

Діма З., стоїть на обліку за угон велосипеда. Діма вчиться в 5 класі, дуже замкнутий, неговіркий. Мама стурбована фактом постановки на облік, прагне ні на хвилину не випустити його із виду. Після навчання хлопчик повинен йти до неї на роботу, де під її наглядом готує уроки. Потім вони повертаються додому, мама не залишає сина в кімнаті навіть віч-на-віч із закріпленим за ним вихователем. Завжди присутня при їх розмові, сама відповідає на всі питання, які вихователь задасть підлітку, забороняє, щоб хтось з друзів заходив в будинок, і не випускає Діму на вулицю. Хлопчик росте похмурим, нетовариським, замкнутим. Завжди дивиться спідлоба, нагадує зацькованого звіра, нікого не любить, ні до кого не випробовує прихильності, озлоблений.

Ситуація 10.

В16 Діма був поставлений на облік до інспекції у справах неповнолітніх за систематичні втечі, злам, дрібні крадіжки, хуліганські витівки, бійки, вживання алкоголю. «Послужний список» цього підлітка можна було б продовжити далі. Він практично залишив заняття в школі, відвідував її епізодично, уроків не готував, зошитів і підручників з собою не носив, в грубості з вчителями доходив до вживання нецензурних слів, бився з однокласниками, катував тварин. Удома жив з матір'ю і вітчимом, який відносився до хлопчика жорстоко, побої, фізичні покарання слідували з кожного приводу, і, окрім подальшого озлоблення підлітка, інших результатів не приносили.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичної роботи:

1. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. – Ч. 1. Теоретична частина. – 2-ге вид., перероб і доповн. – К., 2016. – 188 с.

2. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. – Ч. II. Практична частина. – 2-ге вид., перероб і доповн. – К., 2016. – 193 с.

Схема аналізу особливостей і недоліків сімейного виховання учнів

I. Загальна характеристика сім'ї.

1. Склад сім'ї:

- повна;
- формально повна;
- неповна.

3. Характеристика сім'ї:

- гармонійна;
- проблемна (конфліктна, антипедагогічна, асоціальна, аморальна).

4. Типовий стан сім'ї:

- емоційний комфорт;
- тривожність;
- емоційно-психологічний дискомфорт і нервово – психічне напруження.

5. Стиль сімейного виховання:

- ліберальний;
- демократичний;
- авторитарний;
- нестійкий.

6. Порушення сімейного виховання:

- домінуюча гіперпротекція;
- потураюча гіперпротекція;
- гіперпротекція;
- емоційне відкидання;
- жорстока поведінка;
- підвищена моральна відповідальність.

7. Ставлення до школи:

- підтримують тісний зв'язок;
- підтримують контакти епізодично;
- зв'язок мають випадковий характер;
- батьки уникають контактів;
- ротидіють шкільному вихованню.

II. Особливості сімейного виховання:

1. Батьки створюють умови для правильного розвитку дитини:

нормальні житлово-побутові умови;

- організація місця занять;
- створення домашньої бібліотеки;
- наявність ігрових куточків;
- контроль за дотриманням санітарно – гігієнічного режиму;

2. Батьки розвивають пізнавальні інтереси дитини;

- разом із дітьми слухають радіо передачі;
- дивляться і обговорюють телепередачі;
- читають книжки, обговорюють їх зміст;
- ходять із дітьми до театру;
- відвідують кіно;
- заохочують улюблені заняття дитини.

3. Батьки надають допомогу в навчанні, організації домашньої навчальної праці:

- Діти мають конкретні трудові обов'язки в сім'ї;
- Батьки виконують рекомендації педагогів щодо виховання дитини; Батьки бачать недоліки у вихованні своїх дітей;
- Сім'я допомагає педагогу в організації навчально-виховної роботи;
- Батьки справляються із вихованням дитини.

III. Недоліки сімейного виховання (назвати).

Причини недоліків (відповідне підкреслити):

- неблагополуччя сім'ї (мікроклімат, здоров'я);
- відсутність єдиних вимог;
- незнання психологічних особливостей своєї дитини;
- низький, освітній культурний, психолого-педагогічний рівень батьків;
- відсутність контролю з боку батьків, • бездіяльність, психічна депривація дитини;

- використання антипедагогічних заходів впливу; • неправильне оцінювання дитини, ідеалізація;
- невиконання рекомендацій педагога;
- невіра у можливості дитини, у свої сили;
- переоцінювання виховних можливостей сім'ї;
- інші причини (вказати їх).

Завдання за темами «Буллінг як форма девіантної поведінки», «Маргінальність як форми девіантної поведінки», «Особливості вандалізму як форми девіантної поведінки», «Сутність, види, чинники насильства у молодіжному середовище».

Підготувати презентацію з доповіддю на теми:

1. Сутність, види, чинники насильства у молодіжному середовищі.
2. Особливості та соціальна небезпека дитячої проституції.
3. Буллінг і мобінг, як форми насильства над особистістю.
4. Віктимність особистості як прояв девианції поведінки.
5. Стрит-арт художники – прояв мистецтва чи вандалізм?
6. Маргінальність сучасного суспільства: шляхи профілактики та підтримки.
7. Вандалізм: історичі, соціальні та психологічні витоки.

Перелік відеоматеріалів для самостійного аналізу за темами дисципліни:

Завдання.

Передивитися художні фільми та біографічні відеоматеріали для подальшого аналізу на практичних заняттях та розуміння прикладів викладача в освітньому процесі.

1. Requiem for a Dream (2000) / Реквієм по мрії.
2. Trainspotting (1996) / На голці.
3. The Basketball Diaries (1985) / Щоденник баскетболіста.
4. Traffic (2000) / Трафік.
5. Nymphomaniac (2013) / Німфоманка.
6. Leaving Las Vegas (1995) / Залишаючи Лас-Вегас.
7. Shame (2011) / Сором.
8. Flight (2012) / Екіпаж.
9. The Finale (2010) / Фінал.
10. Біографія Честера Беннінгтона.
11. Біографія Мерлін Монро.

12. Біографія Чарльза Менсона.
13. Біографія Мета Перрі.
14. Біографія Курта Кобейна.
15. Біографія Аманди Тодд.

4. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ СЛУХАЧАМ ДЕННОЇ ТА ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

4.1. Загальні методичні рекомендації

Виконання контрольних робіт є складовою частиною навчального процесу, засобом перевірки навичок самостійної роботи та освоєння теоретичних питань дисципліни.

Контрольна робота може бути подана у рукописному або друкованому вигляді. В останньому випадку, контрольна робота виконується на аркушах паперу формату А-4, вона має бути надрукована 14 розміром шрифту Times New Roman, інтервал між рядками 1,5, вирівнювання тексту – по ширині. Обсяг контрольної роботи – 15-20 сторінок.

Титульний лист має містити такі обов'язкові реквізити: назва навчального закладу; назва кафедри, назва дисципліни; варіант завдання; форма навчання; курс, номер групи; повне прізвище, ім'я, по батькові студента; місце та рік здачі контрольної роботи та прізвище, ім'я, по батькові викладача, що буде перевіряти роботу.

Із запропонованого списку завдань студентзаочної форми навчання вибирає свою тему контрольної роботи, орієнтуючись на останню цифру власної залікової книжки.

Структура контрольної роботи включає:

- титульний аркуш;
- зміст;
- основна частина;
- список літератури.

4.2. Теоретична частина

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Мета тестового контролю – перевірка знань студентів з теоретичних питань, а також вміння застосовувати набуті знання, вміння і навички на практиці.

ІНСТРУКЦІЯ: уважно прочитайте запитання і виберіть з запропонованих варіантів вірну відповідь, необхідне підкресліть:

1. У перекладі з латинської мови «девіація» означає:

- А. Норма
- Б. Відхилення
- В. Становлення
- Г. Хвороба

2. У психології девіантної поведінки термін "девіація" описує дію або поведінку, яка:

- А. Розвивається в межах встановлених правил, в суспільстві, чи групі людей;
- Б. Тракується переважно як різновид відносно стійкої та поширеної серед підлітків;
- В. Є результатом дії соціального механізму подолання небажаних правил соціуму;
- Г. Порушує соціальні норми, в тому числі формально прийняті правила, а також неформальні порушення соціальних норм.

3. Соціальні норми — це:

- А. Феномен соціального буття, що впливає на процеси розмивання духовно-моральних, правових, політичних та інших норм;
- Б. Засновані на цінностях правила поведінки, очікування і стандарти, які регулюють дії та вчинки людей;
- В. Часткова втрата орієнтирів розвитку, що зумовлює фрагментарність вирішення соціальних проблем;
- Г. Соціальне конструювання, де відбувається переміщення пояснення людської дійсності у сферу соціальної взаємодії.

4. Соціальні норми являють собою:

- А. Складні ієрархізовані і багатовимірні різномірні системи, які регламентують практично всі сфери життя і діяльності людини і суспільства;

Б. Відхилення поведінки, незалежно від проявів і характеру, рівня вираження;

В. Певна система соціальних норм, створена згідно з нормативними ознаками міри;

Г. Істотні характеристики і, необхідні і закономірні компоненти соціуму.

5. Поведінка з відхиленням може бути:

А. Як позитивна так і негативна;

Б. Тільки позитивна;

В. Тільки негативна;

Г. Злочинно-кримінальна.

6. Чим регламентуються соціальні норми?

А. Релігійні канони (Біблія, Коран, Талмуд і т.п.) серед віруючих, військові статuti у військових, «поняття» у кримінальному світі, «усні неписані закони» як в давнину у козацтва Війська Запорізького;

Б. Конституція держави, Закони, накази, розпорядження, інструкції;

В. Поняття у кримінальній субкультурі;

Г. Немає правильної відповіді.

7. До класичних видів негативної девіантної поведінки відносяться:

А. Наркоманія, жебрацтво, проституція, аутизм;

Б. Ліберальність, педантизм, суїцид, гомосексуалізм;

В. Алкоголізм, релігійність, суїцид, хворобливість;

Г. Наркоманія, злочинність, суїцид, проституція.

8. Девіант - це особа, яка:

А. Агресивно ставиться до всіх без винятку членів суспільства;

Б. Не дотримується визнаних норм та правил поведінки у релігійному середовищі;

В. Не дотримується визнаних норм та правил поведінки у певній субкультурі;

Г. Не дотримується визнаних у даному суспільстві норм та правил поведінки.

9. Суїцидальна поведінка розглядається як:

А. Деліквентна поведінка;

Б. Девіантна поведінка;

В. Адиктивна поведінка;

Г. Немає правильної відповіді

10. Асоціальність характеризується як:

А. Виключеністю особи із соціальної взаємодії;

Б. Знижений поріг страху;

В. Відхиленням від загально прийнятих, неформальних норм та правил поведінки;

Г. Нездатністю активно впливати на соціальні норми.

11. До видів протиправної поведінки відносять:

А. Проступок, бродяжництво, пияцтво;

Б. Вандалізм, злочин, наркоманію;

В. Злочин, адміністративне правопорушення, проступок;

Г. Самогубство, агресивну поведінку, булемію, вандалізм.

12. До видів психопатологічної форми девіантної поведінки відносять:

А. Наркоманію, злочинність, агресивну поведінку, суїцидальну поведінку;

Б. Агресивну поведінку, суїцидальну поведінку, секс за гроші, правопорушення;

В. Гемблінг, алкоголізм, злочинність, вандалізм;

Г. Бродяжництво, вандалізм, маргінальність, агресивна поведінка, суїцидальна поведінка.

14. Вандалізм – це:

А. Система вчинків чи окремі вчинки, які суперечать прийнятим в суспільстві нормам, ухиленні від морального та етичного контролю особистості над власною поведінкою;

Б. Система вчинків чи окремі вчинки, які суперечать прийнятим в суспільстві нормам і проявляються у вигляді неадаптованості, порушенні процесів самоактуалізації;

В. Одна з форм деструктивної (руйнівної) поведінки людини, що виражається в умисному і безглуздому знищенні культурних і матеріальних цінностей;

Г. Поведінка людини, для якої притаманне прагнення до відходу від реальності завдяки прийому різноманітних хімічних речовин чи постійній фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримання інтенсивних емоцій.

15. Адиктивна поведінка – це:

А. поведінка людини, для якої притаманне прагнення до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану завдяки прийому різноманітних хімічних речовин чи постійній фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримання інтенсивних емоцій

Б. система вчинків чи окремі вчинки, які суперечать прийнятим в суспільстві нормам і проявляються у вигляді незбалансованих психічних процесів, неадаптованості, порушенні процесів самоактуалізації та ухиленні від морального та етичного контролю особистості над власною поведінкою

В. Сукупність протиправних вчинків людини, за які в окремих випадках може застосовуватися покарання згідно зі статтями цивільного та кримінального кодексів:

Г. Одна з форм деструктивної (руйнівної) поведінки людини, що виражається в умисному і безглуздому знищенні культурних і матеріальних цінностей;

15. Хто з дослідників запропонував у 1984 р термін «адиктивна поведінка»?

А. В. Міллер

Б. І. Кон

В. Г. Тард

Г. Е. Дюркгейм

16. Розрізняють три групи різновидів адиктивної поведінки:

А. Нехімічні адикції, хімічні адикції, змішані (проміжні) адикції;

Б. Хімічні адикції, нехімічні адикції, проміжні адикції;

В. Хімічні адикції, фізичні адикції, біологічні адикції;

Г. Немає вірної відповіді.

17. До нехімічних адикцій відносять:

А. Анорексія, гемблінг, булемія;

Б. Наркоманія, булемія, трудовоголізм;

В. Гемблінг, лудоманія, трудовоголізм;

Г. Шопоманія, анорексія, булемія.

18. Скільки етапів формування адиктивної поведінки виділяють дослідники?

А. 3;

Б. 6;

В. 4;

Г. 8.

19. Суїцидальна поведінка це:

А. Свідоме усунення себе з життя під впливом гострих психотравмуючих ситуацій, за яких власне життя як вища цінність втрачає сенс;

Б. Поведінка індивіда або групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам;

В. Усі прояви суїцидальної активності – думки, наміри, висловлювання, погрози, спроби, замаху, які спрямовуються бажанням позбавити себе життя;

Г. Органічне ушкодження або душевне потрясіння, що супроводжуються порушенням функціональної діяльності людини і здатне привести до патологічних змін.

20. Соціальна профілактика:

А. Комплекс спрямований на відновлення особистості;

Б. Комплекс заходів, спрямованих на попередження соціальних проблем або життєвих криз клієнта;

В. Комплекс заходів, спрямованих на попередження тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії.

Г. Немає вірної відповіді.

21. В сім'ї у якій батьки своїми конфліктами глибоко травмують психіку дітей, роблять їх невірноваженими, збудженими, грубими.

Такий тип сім'ї відносять до:

А. Аморальних сімей;

Б. Конфліктних сімей;

В. Асоціальних сімей;

Г. Педагогічно неспроможних сімей.

22. Віктимна поведінка особистості означає:

- А. Поведінка жертви;
- Б. Агресивна поведінка;
- В. Особливості пристосування;
- Г. Навмисне ухиляння.

23. Булінг це:

- А. Прояв жорстокості;
- Б. Знущання фізичне;
- В. Знущання психологічне;
- Г. Нецензурна лайка.

24. Положення дитини в сім'ї може бути охарактеризовано тією роллю, яку йому «запропоновано грати» батьками у внутрішньосімейних відносинах. У зв'язку з цим можна виділити такі ролі:

- А. «Кумир» («мамин скарб», «татусевий скарб»).
- Б. «Козел відпущення». Дитина використовується членами сім'ї для реагування негативних емоцій.
- В. «Делегат». Через цю дитину сім'я контактує із зовнішнім світом, пред'являючи себе соціуму як успішну соціальну групу.
- Г. «Володар» дитині відведено чільну роль у сім'ї серед молодших її членів.

25. Перерахуйте і дайте коротку характеристику видам сімейного насилля:

4.3 Питання до екзамену з курсу «Психологія деіантної поведінки»

1. Визначення поняття девіантна поведінка. Предмет, об'єкт вивчення психології девіантної поведінки.
2. Поняття норми і патології прояву девіантної поведінки.

3. Прояви соціальної дезадаптації у дітей та дорослих.
4. Форми порушення соціалізації у особистості.
5. Загальні уявлення про психологію девіантної поведінки.
6. Сучасний стан поширення в Україні девіантної поведінки.
7. Поняття соціальної норми та її відносність.
8. Порівняльний аналіз норми, патології та девіацій.
9. Підходи до оцінки поведінкової норми, патології та девіацій за В.

Д. Менделевичем.

10. Характеристика понять «психічне здоров'я», «психологічне здоров'я», «психологічна культура».
11. Рівні психічного здоров'я та їх діагностичні ознаки.
12. Форми порушення соціалізації.
13. Поняття дезадаптації та його характеристика.
14. Загальні уявлення про детермінанти девіантної поведінки особистості.
15. Соціальні детермінанти девіантної поведінки особистості.
16. Соціально-психологічні детермінанти девіантної поведінки особистості.
17. Педагогічні детермінанти девіантної поведінки особистості.
18. Індивідуально-психологічні детермінанти девіантної поведінки особистості.
19. Проаналізуйте несприятливі стилі сімейного виховання як чинник девіантної поведінки особистості.
20. Психодинамічна теорія поведінкових девіацій.
21. Гуманістичний підхід до пояснення причин девіантної поведінки.

22. Когнітивно-поведінкова модель девіантної поведінки.
23. Класична психоаналітична теорія до пояснення причин виникнення девіацій.
24. Поясніть, чому негативне ставлення до себе може спричинити девіантну поведінку.
25. Охарактеризуйте неадекватні виховні впливи батьків, що призводять до відхилення у поведінці дитини.
26. Охарактеризуйте неадекватні виховні впливи педагогів, що призводять до відхилення у поведінці дитини.
27. Як соціальні інститути впливають на процес соціалізації дитини?
28. Поняття вікової норми та її відхилення в психології девіантної поведінки.
29. Поняття гендеру в психології.
30. Поняття гендерної норми та її відхилення в психології девіантної поведінки.
31. Порівняльний аналіз гендерних аспектів девіантної поведінки.
32. Вікові особливості девіантної поведінки.
33. Психосексуальний розвиток підліткового віку і особливості прояву.
34. Сексуальні девіації.
35. Поясніть поняття девіація, адикція, делінквентність, асоціальність, кримінальність. Що в них загального, а чим відрізняються?
36. Загальна характеристика адиктивного виду девіантної поведінки.
37. Детермінанти адиктивного виду девіантної поведінки.
38. Поняття адикції.
39. Характеристика видів адиктивної поведінки.

40. Чому вікові особливості підлітків можуть стати передумовою виникнення адиктивної поведінки?
41. Особливості прояву алкогольної адикції в підлітковому віці і в дорослому.
42. Поняття суїциду в психології.
43. Теорії суїциду в психології.
44. Особливості прояву суїцидальної поведінки.
45. Діагностика аутоагресивної поведінки.
46. Внутрішні форми суїцидальної поведінки особистості.
47. Теорії агресії в психології.
48. Поняття агресії в психології девіантної поведінки.
49. Детермінанти агресивної поведінки.
50. Причини агресії у дітей дошкільного віку.
51. Причини агресії у дітей підліткового віку.
52. Поясніть особливості перебігу тривожного виду девіантної поведінки у соматично хворих.
53. Поясніть особливості перебігу ергопатичної девіантної поведінки у соматично хворих.
54. Поясніть особливості перебігу паранояльної девіантної поведінки у соматично хворих.
55. Поясніть особливості перебігу меланхолійної девіантної поведінки у соматично хворих.
56. Поясніть особливості перебігу сенситивної девіантної поведінки у соматично хворих.
57. Як акцентуація характеру впливає на прояв девіацій.
58. Назвіть відомі акцентуації характеру за Леонгардом-Шмішеком і дайте їм характеристику.

59. Цілі психодіагностики девіантної поведінки.
60. Етапи психодіагностики девіантної поведінки.
61. Стадії психодіагностики девіантної поведінки.
62. Принципи психодіагностики девіантної поведінки.
63. Особливості використання психодіагностичних методів девіантної поведінки.
64. Прокоментувати види насильницької поведінки дітей.
65. Охарактеризувати чинники насильницької поведінки.
66. Назвати та проаналізувати групи чинників насильницької поведінки дітей, що діють у сім'ї.
67. Проаналізувати особливості шкільного насильства.
68. Проаналізувати вплив мережі Інтернет на формування дитячої агресивності.
69. Проаналізувати заходи окремих держав, спрямованих на профілактику насилля в мережі Інтернет та ЗМІ.
70. Пояснити сутність булінгу і мобінгу.
71. Охарактеризувати чинники булінгу.
72. Проаналізувати види булінгу.
73. Прокоментувати наслідки булінгу як однієї з форм прояву девіанцій поведінки.
74. Проаналізувати вплив примітивних реакцій і правил у спілкуванні на виникнення булінгу у молодіжному середовищі.
75. Які можуть бути надані рекомендації для педагогів з підтримки дитини в класі після розкриття випадку насильства?
76. Спрогнозувати систему роботи соціального педагога зі шкільним булінгом.

77. Дайте визначення поняттям: «вандалізм», «вандал», «руйнівна поведінка», «графіті».
78. Проаналізувати естетичну теорію вандалізму.
79. Пояснити поширення вандалізму з позиції теорії взаємної суб'єктивної несправедливості й рівня контролю.
80. Пояснити поширення вандалізму з позиції культурологічної теорії.
81. Пояснити поширення вандалізму з позиції теорії штучного середовища.
82. Охарактеризувати основні підходи до класифікації типів вандалізму (класифікації С. Коєна і Д. Кантера).
83. Пояснити сутність графіті як різновиду вандалізму.
84. Прокоментувати види графіті на основі класифікацій зарубіжних дослідників.
85. Прокоментувати види графіті на основі класифікацій вітчизняних дослідників.
86. Проаналізувати дослідження мотивів здійснення графіті
87. Визначення поняття маргінальність.
88. Теоретичні наукові підходи до феномену маргінальності
89. Як Ви розумієте поняття маргінальна ситуація.
90. Феномен маргінальності в культурі.
91. Як професійна ідентичність співвідноситься із поняттям професійна маргінальність
92. Пояснити сутність проституції як форми девіантної поведінки
93. Проаналізувати дослідження проблеми проституції науковцями XIX–XX століття.
94. Пояснити зв'язок проституції з іншими формами девіантної

поведінки.

95. Проаналізувати наслідки проституції.

96. Прокоментувати особливості та соціальну небезпеку дитячої проституції.

97. Пояснити особливості попередження проституції на основі врахування її типології.

98. Охарактеризувати детермінанти делінквентної поведінки.

99. Охарактеризувати характерні риси особистості делінквентів.

100. Охарактеризувати неповнолітніх делінквентів за мотиваційними та особистісними характеристиками.

101. Охарактеризувати неповнолітніх правопорушників за спрямованістю.

102. Які соціально-психологічні чинники зумовлюють віктимну поведінку особистості?

103. Назвіть основні теоретичні підходи до пояснення чинників віктимної поведінки.

104. Укажіть соціокультурні чинники віктимної поведінки особистості.

105. Проаналізуйте феномени популярно-неадекватного батьківського ставлення, що сприяють формуванню віктимної поведінки дитини.

106. Які педагогічні чинники зумовлюють віктимну поведінку особистості?

107. Проаналізуйте індивідуально-психологічні чинники формування віктимної поведінки особистості та дітей, які найчастіше стають жертвами шкільного насильства.

108. Системне сімейне консультування неблагополучних сімей.

5. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ СТУДЕНТІВ ІЗ ДИСЦИПЛІНИ

Таблиця 5.1 – критерії оцінювання знань та вмінь студентів із дисципліни.

Рейтинг ова оцінка, бали	Оцінка ECTS та її визначе ння	Націонал ьна оцінка	Критерії оцінювання	
			позитивні	негативні
1	2	3	4	5
90–100	A	Відмінн о	<ul style="list-style-type: none"> – глибоке знання законів функціонування сімейної системи – вміння аналізувати явища, які здійснюються в сімейній групі – вміння діагностувати психологічні процеси сім'ї; – відповіді на запитання чіткі, лаконічні, логічні послідовні; – вміння ефективного використання діагностичних методик щодо різних аспектів функціонування сім'ї; 	<p>Відповіді на запитання можуть містити незначні неточності</p>

82–89	B	Добре	<ul style="list-style-type: none"> – глибокий рівень знань законів функціонування сімейної системи; – вміння давати аргументовані відповіді на запитання; – вміння застосовувати логіку при аналізі законів функціонування сімейної системи. 	<p>Відповіді на запитання містять певні неточності</p>
75–81	C	Добре	<ul style="list-style-type: none"> – міцні знання законів функціонування сімейної системи – вміння давати аргументовані відповіді на запитання – вміння аналізувати параметри функціонування сімейної системи. 	<p>– невміння використовувати теоретичні знання для розв’язування складних практичних завдань</p>
64–74	D	Задовільно	<ul style="list-style-type: none"> – знання основних законів функціонування сімейної системи – розуміння принципів психодіагностики сімейної системи 	<ul style="list-style-type: none"> – невміння давати аргументовані відповіді на запитання; – невміння аналізувати викладений матеріал ; – невміння розв’язувати складні практичні завдання

60–63	Е	Задовільно	– знання основних положень з функціонування сімейної системи – вміння застосовувати прийоми психодіагностики сім'ї.	– незнання окремих (непринципових) питань з матеріалу модуля; – невміння послідовно і аргументовано висловлювати думку; – невміння застосовувати теоретичні положення при розв'язанні практичних завдань
35–59	FX (потрібно додаткове вивчення)	Незадовільно	додаткове вивчення матеріалу модуля може бути виконане в терміни, що передбачені навчальним планом.	– незнання основних фундаментальних положень навчального матеріалу модуля; – істотні помилки у відповідях на запитання; – невміння розв'язувати прості практичні завдання
1-34	Ф (потрібно повторне вивчення)	Незадовільно	–	– повна відсутність знань значної частини навчального матеріалу модуля; – істотні помилки у відповідях на запитання; – незнання основних фундаментальних положень; – невміння орієнтуватися під час розв'язання простих практичних задач

Таблиця 5.2 – Шкала оцінювання навчальних досягнень студентів із дисципліни.

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		<i>оцінка</i>	<i>пояснення</i>
90–100	відмінно	A	відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)
82–89	добре	B	дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)
75–81		C	добре (в цілому правильне виконання з певною кількістю суттєвих помилок)
67–74	задовільно	D	задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)
60–66		E	достатньо
35–59	незадовільно	FX	незадовільно
1–34		F	незадовільно

6. ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1 Рекомендована література

Основна

7. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій / О. І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2006. – 88 с.

8. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К.: Либідь, 2011. – 520 с.

9. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.

10. Лякішева А. В. Соціальна поведінка: сутність, типологічні та

видові ознаки [Електронний ресурс] / А. В. Лякішева // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 2. С. 23-26. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzspp_2012_2_7.pdf

11. Кузьменко В.В. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. / В.В.Кузьменко, О.В.Диса, І.О.Шинкаренко. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 68 с. [Електронний ресурс]. URL: <http://85.198.129.37/bitstream/123456789/3197/1/%d0%94%d1%8d%d0%b2>

12. Психологія девіантної поведінки особистості : навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад.: О. Д. Сафін, С. П. Байда. – Умань : Візаві, 2021. – 202 с.

13. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.

14. Психолого-педагогічні та правові засади діяльності поліції із захисту прав дитини : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Д. В. Швеця ; [Д. В. Швець, О. М. Бандурка, О. І. Федоренко та ін.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. 284 с.

15. Соціологія девіантної поведінки. Навчальний посібник / уклад. І. С. Веред та Ю. В. Кушнір. – Донецьк: КІЦ, 2013. – 192 с.

16. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.

17. Соціологія девіантної поведінки. Навчальний посібник / уклад. І. С. Веред та Ю. В. Кушнір. – Донецьк: КІЦ, 2013. – 192 с.

18. Христук О. Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник / О. Л. Христук. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с.

19. Пушкар В.А. Психологія адиктивної поведінки: Методичні

рекомендації до курсу «Психологія адиктивної поведінки» для студентів IV курсу спеціальності «Психологія». – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, 2010. –84 с.

20. Шиліна А.А. Психопрофілактика девіантної поведінки працівників поліції. Гл. 3, 3.4 // Психологія у професійній діяльності поліції: навч. посіб./ [О.О. Євдокімова, І.В.Жданова, Д.В. Швець та ін.]; за заг. ред. В.В. Сокурєнко; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 68 – 88.

21. Варій М.Й. Психологія особистості : навч. посібник Київ : Центр учб. літ., 2018. 591 с.

22. Вашека Т. В. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. / Т. В. Вашека, О. М. Долгова ; Нац. авіац. ун-т. - Київ : НАУ, 2018. - 203 с.

23. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. – Ч. 1. Теоретична частина. – 2-ге вид., перероб і доповн. – К., 2016. – 188 с.

24. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. – Ч. II. Практична частина. – 2-ге вид., перероб і доповн. – К., 2016. – 193 с.

25. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. / За заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. – К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. – 352 с.

26. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки: навчальний посібник. – К. : Київський університет, 2002. – 308 с.

Додаткова:

1. Аутоагресивна поведінка підлітків [Текст]: монографія / О. В. Погорілко, А.М.Скрипніков, Л.О. Герасименко, Р.І.Ісаков. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2017. 141 с. URL: <https://psychiatry.umsa.edu.ua/storage/resources/files/LUk8Z7IUdwbsTTphPXGve0wbEaF7pfbjHDrunoHu.pdf>
2. Говорун Т., Кікінежді О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Тернопіль, 1999. 384 с.
3. Головка Н. І. Соціальна профілактика правопорушень: навч. посіб. / Н. І. Головка. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 174 с. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/prof_pravopor.pdf
4. Гридковець Л. Деструктивний вплив культового мислення на духовно-психологічні процеси особистості в період особистісних криз. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/180/Grydkovec_Destructive%20Influence.pdf
5. Гура С.О. Психологія суїциду: навч. посіб. / С.О.Гура. Х.: НУЦЗУ, 2016. 129 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2140201/grant/>
6. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. К.: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.
7. Квітковська Н. В. Психологія девіантної поведінки учнів (умови, причини, особливості виховання, проблемні родини, профілактика та корекція): Навчально- методичний посібник / Н.В.Квітковська. Миколаїв, 2010. 240 с. URL: http://www.leonidpadrul.artphotoisrael.co.il/Nina_Kvitkovsky/Kvitkovska_Psychologiya.pdf

8. Корекція поведінки дітей, які перебувають на обліках (інформаційно-методичні матеріали та програма) / К. М.Муліка, Ж. С. Ахіджанян, Н. В. Драч. Полтава: ПОІППО, КМСДУМВС України в Полтавській області, 2013. 90 с.

9. Кузьменко В.В. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. / В.В.Кузьменко, О.В.Диса, І.О.Шинкаренко. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 68 с. [Електронний ресурс]. URL: <http://85.198.129.37/bitstream/123456789/3197/1/%d0%94%d1%8d%d0%b2%d0%b8%d0%b0%d0%bd%d1%82%d0%bd%d0%be%d0%b5%20%d0%bf%d0%be%d0%b2%d0%b5%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5.pdf>

10. Лещук Н. О. Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді : навч. посіб. / Н. О. Лещук, Ж. В. Савич, О. А. Голоцван, Я. М. Сивохоп. К., 2014. 136 с.

11. Лебедєв Д.В., Назаров О.О., Тімченко О.В., Христенко В.Є., Шевченко І.О. Психологія суїцидальної поведінки: Посібник / За заг. ред. проф. О.В.Тімченка. Харків, 2007. 129 с.

12. Ліщинська О.А. Можливості психологічної допомоги жертвам деструктивних тоталітарних організацій // Практична психологія та соціальна робота. 2006. №3. С. 1–3.

13. Лобанова А.С., Калашнікова Л.В. Робота з підлітками-девіантами: соціологічний та психологічний аспекти: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Вид-во «Каравела», 2017. 470 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/1412>

14. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: Збірник практичних матеріалів / Автори-упоряд.: Оксана Степанюк, Оксана Мельниченко. Київ, 2020. 132 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/471051.pdf>

15. Психологічні механізми ресоціалізації осіб з девіантною поведінкою в умовах суспільних змін : монографія / Максимова Н. Ю., Грись А. М., Манілов І.Ф., Литвинчук Л.М., Рябовол Т.А., Філоненко Л.А., Максим О.В., Щербина-Прилука В.М.; за ред. Н. Ю. Максимової. К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 272 с. URL: <http://library.mdu.edu.ua/Documents/NAPN/institut%20psihologii/monograf/%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE>

16. Психолого-педагогічна робота з дітьми, схильними до прояву девіантної, делінквентної поведінки (з досвіду роботи спеціалістів психологічної служби системи освіти України) [Електронний ресурс] / авт. кол.: О. П. Абухажар, Н. М. Акімова, В. В. Білецька та ін ; упор.: В. Г. Панок, Ю. А. Луценко. К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014. URL: <https://dnmcps.com.ua/sites/default/files/2019-10/31/3/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE->

17. Седих К.В., Моргун В.Ф. Делінквентний підліток. Навчальний посібник з психопрофілактики, діагностики та корекції протиправної поведінки підлітків для студентів психологічних, педагогічних, соціальних, юридичних спеціальностей та інтернів-психіатрів. 3-е вид., доп. К.: Видавничий Дім «Слово», 2019. 272 с. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%18>.

18. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід : монографія / О. Янкович, О. Кікінежди, І. Козубовська, В. Поліщук, Г. Радчук та ін. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. 300 с. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12407/1/Yankovych_Kikinezhd_i_Kol_mon.pdf

19. Федоренко Р. П. Психологія суїциду: навч. посіб. / Р. П. Федоренко. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. 260с. (Посібники та підручники ВНУ ім. Лесі Українки). URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6653/3/Suicide%20psychology.pdf>

20. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти: матеріали наук.-практ.конф. (Харків, 10 квіт. 2015 р.) / МВС України, Харк.нац.ун-т внутр.справ,Ф-т права та масових комунікацій, 28 Кафедра соціології та психології; Соціологічна асоціація України.- Х.:ХНУВС, 2015.- 166 с.

21. Кузьменко В. В. Психологія девіантної поведінки [Текст] : навч. посіб. / Кузьменко В. В., Диса О. В., Шинкаренко І. О. ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. - Дніпро : Біла К. О. [вид.], 2019. - 67 с. - Бібліогр. в кінці розд. - 50 прим.

22. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід: колект. монографія / [О. І. Янкович та ін.]. - Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. - 299 с.

23. Турман Н.О. Моделі медіації у кримінальному процесі // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. Випуск 1. Том 2. 2017. – С. 159-163.

24. Федоренко Т.В. Розвиток інституту медіації в Україні // Юридичний науковий електронний журнал. №6/2018. С. 116-118. URL : http://www.lsej.org.ua/6_2018/30.pdf (Дата звернення 22.09.2020).

25. Вікіпедія: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

ГЛОСАРІЙ

Агресивна поведінка – поведінка, яка орієнтована на придушення або заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не бажає подібного звернення; мотивована деструктивна поведінка, що суперечить нормам співіснування людей, що завдає шкоди об'єктам нападу та приносить фізичний або моральний збиток людям або викликає у них психологічний дискомфорт.

Адиктивна поведінка – залежна поведінка; вид девіантної (деструктивної) поведінки, що виникає в результаті нестримного бажання переживати надмірні емоції за допомогою штучної зміни свого психічного стану (наприклад, зловживання: різними речовинами, що змінюють психічний стан людини, включаючи з алкоголем і тютюном), до того моменту, коли фіксується факт психічної і фізичної залежності.

Алкоголізм, або алкогольна залежність – характерна психофізична залежність від алкоголю, основою якої є його наявність в обмінних процесах людського організму, а також хвороба, яка розвивається внаслідок хронічного зловживання спиртними (алкогольними) напоями. У ширшому розумінні алкоголізм – сукупність шкідливих звичок, пов'язаних із зловживанням алкоголем, впливів на здоров'я, життя, працю і добробут людей.

Амбівалентність – суперечливе ставлення суб'єкта до об'єкта, одночасна спрямованість протилежних почуттів (любові та ненависті) на той самий об'єкт. Одна з відмінних рис невротиків.

Антисоціальна поведінка - поведінка, що суперечить соціальним нормам, загрозлива соціальному порядку і благополуччю оточуючих людей.

Асертивність – (англ. *assertiveness*) – здність людини відстоювати власну точку зору, не порушуючи моральних прав іншої людини. Це здатність оптимально реагувати на критику та вміння рішуче говорити собі

та іншим «ні», якщо цього вимагають обставини. Асертивність дозволяє зробити свою поведінку гнучкою та дивергентною. Також існує ще таке визначення для терміна *асертивність* – це поведінка, що поєднує внутрішню силу та ввічливість у стосунках з оточуючими. Це здатність у ситуації зовнішнього тиску коректно відстоювати власні інтереси та свою лінію поведінки, спокійно казати «ні» тому, що вас не влаштовує та продовжувати в соціально прийнятній формі ефективно наполягати на власних правах.

Асоціальна поведінка - поведінка, що уникає виконання морально-етичних норм.

Аутодеструктивна поведінка - поведінка, пов'язана із заподіянням собі шкоди, руйнуванням свого організму і особистості.

Аутистична поведінка - поведінка, що виявляється у вигляді безпосередньої відгородженості від людей і навколишньої дійсності, заглибленості в світ власних фантазій.

Афілія – прихильність.

Афіліація (від англ. affiliation — з'єднання, зв'язок) — прагнення бути в товаристві інших людей, потреба людини в створенні теплих, емоційно значимих стосунків з іншими людьми. Прагнення до зближення з людьми, дружба, любов, спілкування — все це підпадає під поняття афіліація. Формування даної потреби обумовлено характером взаємин з батьками у ранньому дитинстві, з однолітками і може порушуватися при провокуванні ситуацій, пов'язаних із тривогою і невпевненістю у собі, та призводять до виникнення почуття самотності, безпорадності.

Булінг (Bullying, від bully– хуліган, грубіян) – свідомий регулярний фізичний або психічний терор з боку індивіда або групи, котрі займають сильну соціальну позицію щодо індивіда, який займає слабшу позицію і не

здатен себе захистити.

Вандалізм – безглуздо жорстоке руйнування історичних пам'ятників і культурних цінностей, культурної спадщини; зловмисне руйнування або пошкодження культурно-історичних пам'ятників, інших матеріальних і культурних цінностей, приватних або суспільних об'єктів майна..

Гендер – це складний соціокультурний конструкт, соціальна особливість статі людини на відміну від біологічної статі, відображає відмінності між чоловіками і жінками в ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках; соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості людини – чоловіка і жінки – в усіх сферах життєдіяльності.

Девіація - відхилення від норми; (лат. *deviatio*, від лат. *devio* — відхиляюсь) — поведінка особистості, яка не відповідає загальному стандарту. У соціології описує дію або поведінку, яка порушує соціальні норми, в тому числі формально прийняті правила (тобто, злочин), а також неформальні порушення соціальних норм.

Дезадаптація - стан зниженої здатності (небажання, невміння) приймати і виконувати вимоги середовища як особистісно значущі, а також реалізувати свою індивідуальність в конкретних соціальних умовах

Делікт - дія, що порушує правові норми; протиправна поведінка, правопорушення, тобто незаконна дія, проступок, злочин, тобто вчинення дії, що суперечить закону і завдає шкоди суспільству, державі або особі. Таке правопорушення є підставою для притягнення правопорушника до відповідальності, передбаченої законом. У римському праві — заподіяння шкоди іншій особі, її сім'ї або майну, порушення правового припису або заборони. Наслідком учинення делікту була відповідальність, що наставала за наявності таких умов: дієздатність правопорушника, вина, здійснення правопорушення.

Деліквентна поведінка - дії конкретної особистості, що відхиляються від встановлених у даному суспільстві і в даний час правових норм, які загрожують громадському порядку.

Деструктивна поведінка - поведінка, що заподіює шкоду, що приводить до руйнування.

Детермінація поведінки - сукупність факторів, що викликають, провокують, підсилюють і підтримують певну поведінку.

Дисфункціональна сімейна система – порушення структури сім'ї, що перешкоджає виконанню сім'єю своїх функцій, тобто порушення структури взаєностосунків є перепорою для задоволення ряду потреб одного з її членів сім'ї.

Емпатія – співпереживання. Термін введений у психотерапію К. Роджерсом, який наголошував на психотерапевтичному переживанні момент неслиянности, розділеності "Я" психотерапевта і «Я» клієнта.

Ініціація – букв. "посвята". Ритуальний обряд, що супроводжує соціально санкціоноване дійство, що має на меті загально визнану зміну статусу індивіда у групі.

Інцест – «кровозмішання», сексуальний зв'язок близьких родичів.

Конформіська поведінка - поведінка, позбавлена індивідуальності, орієнтована виключно на зовнішні авторитети.

Конгруентність – буквально «відповідність». У вченні К. Роджерса – відповідність, адекватність емоційних, експресивних поведінкових та інших засобів діяльності психотерапевта в ситуації надання психологічної допомоги.

Маніпулювання – (синонім – "маккіавелізм") – термін, що позначає приховане управління діями та поведінкою в цілому інших людей за допомогою експлуатації їх "слабких місць", тобто. невідрефлексованих та

непотрібних комплексів.

Маргинальність - характеристика явищ, що виникають у процесі взаємодії різних культур, соціальних спільнот, у результаті чого частина соціальних суб'єктів у суспільстві потрапляє за межі усталених структур.

Невротик – людина, яка страждає на невротичні розлади.

Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх – комплекс заходів, спрямованих на попередження, подолання або нейтралізацію чинників, що спричиняють девіантну поведінку дітей.

Психодіагностика – постановка діагнозу за допомогою тих чи інших психодіагностичних методів, наприклад тестування.

Психотик – людина, що страждає на психоз.

Пубертат – період досягнення статевої зрілості; процес досягнення організмом анатомічного, фізіологічного та психічного розвитку, достатнього для розмноження.

Соціалізація – це сукупність усіх соціальних процесів протягом життя індивіда, які направлені на засвоєння та відтворення системи норм, цінностей, соціальних ролей, для повноцінного функціонування індивіда в суспільстві.

Соціопат - той, хто страждає на соціопатію. Різновид психопата, патологія поведінки якого полягає винятково у сфері соціальної поведінки; індивід з патологічною нездатністю або небажанням до адаптації в соціумі.

Соціопсихотерапія – поняття, обсяг і зміст якого включає широкий комплекс послуг допомоги, спрямованих на особистісну адаптацію індивіда в соціумі.

Тролінг (інт.-сл., запоз. від англ. trolling) – вид взаємодії в онлайн-дискусіях на віртуальних комунікативних ресурсах (на форумах, у групах новин, у вікі-проектах, блогах та ін.), коли взаємодія націлена на провокацію

у читачів емоційної відповіді, емоційної реакції, емоційних аргументів, образ і тривалих марних дискусій, флейму, нагнітання конфліктів для реалізації цілей інтернет-троля.

Феномен “соціальної фасилітації” — посилення девіантних реакцій у присутності інших осіб.

Фрустрація – психологічна реакція, пов'язана з розчаруванням, невдачею у досягненні будь-якої мети, аварії надій тощо.

Рекомендована література: Вікіпедія: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Навчальне видання

Психологія девіантної поведінки

Методичні вказівки
для студентів із спеціальності психологія, соціальна робота

Відповідальний за випуск *І.Б. КОВАЛЬОВА, В.В. ШАПОЛОВА*
Роботу до друку рекомендувала *О.О. ДОЛЬСЬКА*

План 2025 р., п. 359

Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Друк цифровий
Ум. друк. арк. 7,0. Тираж 50 прим. Зам 13-06.

Видавництво та друк
ФОП Іванченко І.С.